

ERDÉLYI MÚZEUM

XIII. kötet.

1896.

V. füzet.

Magyarország nagy ünnepet ül: a honfoglalásnak és ezer éves fennállásának örömnepét.

Milliók ajakáról száll Ég felé a hálaima, hogy ezt a drága hazát »annyi balszerencse közt, oly sok vizsály után« is fentartotta, megoltalmazta; s »buzgó imádság epedez« az egész nemzet ajakán a Mindenség Urához, hogy jövőre is tartsa meg és oltalmazza, fejlessze, erősítse, tegye nagygyá, hatalmassá, boldog s dicső nemzet hazájává mi édes hazánkat.

Kárpátoktól Adriáig háromszínű zászlókat lenget a tavaszi szellő; iskolákban, templomokban, a szabad ég alatt felhangzanak a Szózat, Hymnus s nemzeti dalok édesbús accordjai, a mezőkön a sírvivigadó népdalok, egy ezredév örömének, bújának visszhangjai.

Az ország fővárosában az apostoli király az uralkodó családdal, a külföldi követekkel, zászlós urakkal, ministerekkel, s az egész nemzet hivatott képviselőivel nyitja meg a millenniumi országos kiállítását. Magyarország primása apostoli ihlettel tart hála isteni tiszteletet Mátyás király templomában s az égi és földi király előtt a történet igazságaival téssen vallást a multról és jövődőről.

A törvényhozás törvénybe igtatja a millennium emlékét: hálát

adva az Úristennek, hódolva a királynak, a király kifejezi »bizalmát az ősi erényben« s együtt erős hitüket a nemzet jövőjében.

Örömszájtól visszhangzik az egész ország. Vármegyék, városok, falvak, tud. testületek, tanintézetek, egyházi, polgári és társadalmi intézetek ünnepeket rendeznek dicsőségére az első ezer évnek, reményében a többi ezernek s még szebb jövődönnek.

S a mívelt világ rokonszenvvel üdvözli e világtörténeti ritka tüneményt, egy viharedzett nemzetnek jogos büszkeséggel ünnepelt gyémánt-menyegzőjét.

És mi, e nemzet harminczadik nemzedékének szerencsés tagjai leborulunk mindannyian a Gondviselés oltára előtt, halát adunk a múltért, áldjuk honszerző és megőrző őseink emlékét s szent fogadást teszünk a magunk nevében s örökül hagyjuk utódainknak is, hogy »a haza minden előtt«:

ez a föld, melyen ahnyiszor
apáink vére folyt,
ez, melyhez minden szent nevet
egy ezredév csatol.

Árpád a honszerző, szt. István az államalkotó, László a szent lovag, Kálmán a törvényhozó, II. András a nemesi szabadság megalkotója, IV. Béla a második honalapító, Anjoui Lajos »a nagy király«, Hunyadi a »hős vitéz«, Mátyás az »igazságos«, Báthory a »muzska-verő«, Bocskay, Bethlen, Rákóczi a szabadság bajnokai, Széchenyi, Deák, Kossuth az új Magyarország megalkotóinak dicsőült szellemei s I. Ferencz József a legalkotmányosabb uralkodó eszményképe lebegjenek előttünk s vezéreljenek az új ezredév alkotásaiban munkára s ha kell önfeláldozásra!

Őseink Hadura, magyarok Istene, hallgasd meg hí néped esdő szózatát, midőn egy ezeréves ország fiai s leányi az új ezredév hajnalán oltárod előtt leborulva kérünk, hogy

Isten áldd meg a magyart!...

A francia népköltészetéről.

(Első közlemény.)

I.

A gondviselés valamint az egyes embereknél, úgy egész népek-nél olyképpen intézkedett, hogy megoszoljanak adományai; az egyiknek ebből, a másiknak abból jusson nagyobb rész. Így a szellemi téren, a művészet világát véve, nem minden európai nagy nemzet bír egyformán a költészet adományával, ha különben bár még oly híres költői vannak is. Elannyira, hogy majdnem azt kellene hinnünk, a költészetnek lényege is szintén égaljak s korok szerint változó dolog, ha a legkimagaslóbb s egymással okozati összefüggésben nem álló tények egyebet nem bizonyítanak.

Vegyük például az ó-korból a görögöket s az új-korból az angolokat, ezeknek irodalma, melyhez a román népek közül bátran csatolhatnók még a Dante s a Calderon hazájáét, azt tanúsítja, hogy a költészet lényegének, az örök szépnék s örök igaznak szintén megvannak a maga örök törvényei, melyeknek égaljtól és kortól függetlenül érvényesülniök keil, s melyektől a mi eltér, az többé nem igazi, vagy legalább nem hamisítatlan, tiszta költészet már. Különösen érdekes példát szolgáltatnak erre az ó-korban a rómaiak; bár ezeknél a költők éppen a görög műveltség utánzásával nőttek nagyra, s e költők közt egy Virgil, Ovid, Horác vagy Plautus és Terentius hervadhatatlan neveivel találkozunk, mégis költészetükben olyan alapsajátságok észlelhetők, melyek miatt az ó-kori irodalomtörténet szaktudósai nem haboznak bevallani, hogy a római nép nem birt igazán költői lélekkel. De maradjunk az új-korban, tekintsük a francziákat, tehát azt a népet, mely éppen a rómaiak utódja, ennek nyelvét vette át, a magáénak teljesen elfeledésével, ennek erkölceit, sőt jórészt vérmérsékletét örökölte: úgy, hogy ha az a precíósité név alatt ismeretes irány, mely a társas érintkezés s így a társalgás,

egyáltalán a nyelv művészetének finomítását, tenköltébbé tevését tűzte ki célul és melyet Molière aztán annyit gúnyolt tulságaiban, ha ez, mondjuk, talán kelta vagy gall hagyománynak tartható, a francziáknál, viszont római örökségnek kell tartanunk a francia jellemnek ama másik, nem kevésbé egyetemes és állandó vonását, mit téves elnevezéssel gall szellem gyanánt szokás emlegetni, s mi a gúnyra való hajlandóságban, a borsos és legalább is sikamlós tréfák előszeretetében nyilvánul. Ez a nép, a francia is alapjában véve ép oly kevésbé igazán költői természet, mint nagy őse.

Bár gyakran izléstelenséggel határos, ha az író önmagát idézi s bár az embernek merő óvatosságból már tanácsos nem bolygatni saját szántából a »fiatalkori bűnöket«, engedje meg az olvasó, hogy mindezek daczára itt egy régibb munkámra hivatkozzam. Ezelőtt tizenkét évvel egy anthológiát szerkesztettem »iskolai és magánhasználatra« az újkori francia költészet köréből, nyelvi jegyzetek mellett irodalomtörténeti és aesthetikai tájékoztatásokkal ellátva az egyes írókat és műveket. E könyvnek általános bevezetését e szavakkal kezdtem: »A francia éppen nincs a költészetre teremve« s hozzá csatoltam Tainenek ez állítását: »egy európai faj sem oly kevésbé költői.« Ezt annak idején némelyek kifogásolandónak találták. Ugy hitték, amaz állítás Taine legtűzöttabb paradoxonai közé számítandó, s én, mint egyike azoknak, kik a magyar közönséggel legelőször siettek a Taine kritikai módszerét ezelőtt másfél évtizeddel megismertetni, midőn ama kifogásolt szavakat egy tankönyvben le mertem írni, tulajdonképen nem tettem egyebet, mint az általam akkor bizonyára még kevesebb higgadsággal bálványozott nagy íróval szemben a mester szavára vakon esküvő gyarló tanítvány szerepére vállalkoztam.

Bár szóba hozott munkámban ma már sok mindent másképen írnék meg, — a tankönyv tudvalevőleg olyan mű, melyből nemesak a tanuló tanul, hanem első sorban a szerző maga és pedig ugyancsak a saját kárán okúlva, — mégis ha valami van e könyvben, a min ma sem lehetne és kellene változtatnom, úgy épen a kifogásolt bevezető sorok azok. Mert bár Taine kétségkívül szerette az igazságokat annyira élükre állítani, kihegyezni, sőt túlhajtani, hogy tanaiban nem óvakodhatni eléggé a paradoxonoktól, mégis idézett szavai mély igazságot rejtenek magukban. Ma már a francziák egye-

temesen elismerik, mennyire prózai és szónokias jellegű az ő temperamentumuk. Nem csinálnak többé titkot és »nemzeti becsület« kérdését annak bevallásából, hogy az ő józan és világos, szabatosság és rendszerető észjárásuk, a maga földhöz ragadt voltával és a föld biztos talaján járni szeretésével, a nevetségességek iránt tulságig kifejtett érzékével és gúnyolódó hajlamaival vajmi távol áll a képzelet oly eszményi szárnyalásaitól, melyek shaksperei magasságig emeljék a lelket, odáig, honnan az ember a maga kis világával, mint a nagy természetnek, a külvilágnak alkotó része tűnik fel, s honnan a földi lét múltó jelenségei a földöntúli magasztos problémák kérdéseivel ölelkezve mutatkoznak. Az újabb francia költők egyik legnagyobbja épen ezért meri megtagadni nemzetétől az igazi művészerzéklet, mely a szép isteni világot valóban feltárhatná honfitársai előtt, kik szerinte »ekesszóló szónokok, hős katonák, metsző pamphletírók taja ugyan tud lenni, de semmi több!« Ugy hogy, mit épen az idézett nagy költő alkalmából Bourget írja: »A francia szellem, mely e pontban bizonyára egyéb kiváló tehetségeiért fizet váltságdíjat, alig képes az igazi költészet érzékletéig emelkedni, ha csak oly okok nem készítetik erre, melyek idegenek a költészet elvének épen lényegétől.«

Anglia s a világ legnagyobb költőjének nevét vettük az imént tollunkra. Szálljunk le tehát Franciaországot illetőleg is az általánosságok köréből az egyes tényekre, specificus példákon igazolva az iménti állításokat. Tekintsük a legnagyobb két francia színiköltőt, ki aránylag legközelebb áll Shaksperehez. Egyikükben sem található a most vázolt, magas értelemben vett költészetet, ennek imaginatív és metaphysicai világát. Racine tragoediáinak alakjai jótormán merő elvontságok a »britt óriás« teremtette emberekhez képest; nem mozognak határozottan reális talajon, nem domborodnak ki oly élet-elevenen; szenvedélyeikből, mint az angolok érzik s velük együtt mi is érezhetjük, hiányzik a hús és vér illata. A költő minden tehetségét arra fordította, hogy egy-egy szenvedélyt nagy lélektani tudással elemezzon végig, elannyira, hogy maga Sainte-Beuve is kétkedni volt hajlandó benne, vajjon a folytonos s ilyen mérvű elemzés nem esik-e tulajdonképen már kívül a valódi költészet köréin.¹ A másik

¹ V. ö. erről bővebben: *Bevezetés a francia tragoedia történetéhez.* Magántanári próbaelőadás a bpesti tud. egyetemen. Bpesti Szemle 1892.

nagy francia költő, a világ legnagyobb vígjáték írója, Molière, ugyane jelenségeket tárja szemünk elé a comical színiköltészet hangnemében. Nála aztán, ki mindig kora társadalmát és embereit igyekszik ábrázolni, a Shakspere vígjátékaival vagy akár a spanyolokkal szemben még inkább érezhető, mint a Racine tragicus világában az élet festőiségének és zeneiségének, színeinek és zajának, sőt melegének gyakran meglepő mérvű hiánya, a nagytermészet és a természetfölötti körein kívül eső képzelet, mely a mindennapiságnak prózájához ragaszkodik s a gyakorlati élet kérdéseivel van teljesen elfoglalva.

De jöjjünk még közelebb a mi korunkhoz s egyszersmind ama themához, melyet e dolgozat tárgyául kitűztünk. Tekintsük a lyrai költészetet, mely műfaj tudvalevőleg, miután a középkoron majd át, a renaissance idejében meglehetősen virágzott, a XVII. és XVIII. században üres elmejátékká fajult a salonverselőknél, hogy aztán a nagy forradalom táján ismét életre próbáljon ébredni s a XIX. században a romantikával tényleg dicsőbben felvirágozzék, mint addig bármikor.

Ez az utóbbi mozgalom valósággal úgy hatott Franciaországban, mint nemcsak tán egy új költészetnek, hanem magának az igazi költészetnek revelatiója. Hallgassuk meg a legkomolyabb s legtárgyilagósból bírálók egyikét, Edmond Scherert,¹ mint itél e mozgalomról. »Nálunk az emberek nagyon hajlandók összezavarni a költészetet az ékesszólással. A mi teljesen gyakorlati szellemünk, mely mindig bizonyos ezélt követ, örömet szegődteti a képzeletet valamelyes ügynek szolgálatába, sorolja azt a rábeszélés eszközei közé és mit sem ért a phantasia játékaikhoz. Mi inkább szónokok vagyunk, semmint költők, s maga költészetünk is szónokias jellegű.² Vagy jobban mondva: az volt, met immár a helyes útra tértünk. A romantika visszahelyezte nálunk polgári jogaiba a képzeletet. Megismertette velünk az imaginatív költészetet, a legigazibb, a legszorosabb értelemben vett költészetet.«

¹ *Études sur la littérature contemporaine*. VII. köt.

² V. ö. Faguet szavait a XVII. század nagy költőiről: Corneille, Racine, Molière, Boileauról már nem is szólva, »épen annyira költők, mint szónokok; Lafontaine egyedül képviseli magát az egészen tiszta költészetet.« (Lavisserambaud, *Histoire générale*. Tome VI. 1895.)

A romantikus lyra immár színes, meleg költészet volt, melyben az egyén a maga indulatvilágának szabadel és természetes megnyilatkozást engedhetett. Azonban mit tapasztalunk, ha ma e költőket olvassuk, kik a nagy közönségre nézve bizony már avúlni kezdenek, noha közülök ezt vagy amazt azért még fel-felkapja olykor a divat árja, hogy aztán megint alámerítse s másik társát elevenítse fel halottaiból? Nekünk, mai és külföldi olvasóknak ezek a lyrikusok már nem eléggé bensőségteljesek, nem eléggé egyszerűek s őszinték. A mi fájdalmat vagy gyönyört az ő szívük átél, azt — a mi fel-fogásunk szerint — ők nem dalolják ki szívük megkönnyebbitése végett, mint egy Burns vagy egy Goethe: az nekik csak ihlet arra, hogy elvont eszméig emelkedve (ez a költészet már ugyancsak metaphysicai szárnyalást vesz világfájdalmas és pantheisticus irányával!) ékesszóló, zengzetes és festői tirádákban szavaljanak az ajkukon áhítattal csüngő közönség előtt, ódáikban és elegiáikban. Nemcsak Lamartine vagy Victor Hugó teszi ezt, hanem még az is, ki aránylag leginkább saját szíve vérével írta verseit: a Musset elegiáiban is mennyi az igazi érzelem közvetlensége helyett az érzelmes, elvont természetű deklamáció és a pose! És mégis, a mi rendkívül jellemző, már a romantika virágzásának javában akadtak kiváló költők, kik bár részben maguk is e mozgalmat készítették elő s elősegítették virágzását, úgy vélekedtek csakhamar, hogy a lyrai költészet felettébb tulságosan subjectiv és bizalmaskodó lett. E nagy tehetségek, kikről e szerint nem is álmodhatjuk, mit száltak volna a mi nálunk Petőfinél vagy még inkább a Petőfi-utánzóknál található intim daiköltészet merészségeihez és túlzásaihoz, s kiknek első nagy vezérért De Vignyben kell keresnünk: *parnassusi költők* neve alatt új iskolát alapítottak, melynek legkiválóbb tagja, az újkori francia költőknek Victor Hugo után főmesterükké lett Leconte de Lisle. Ez irány száműzte az *én*-t a lyrából s eme műfajt még reflexivebb és egészen epikai jellegűvé változtatta át, megtartá a romantikának, mint új költészet meghonosítójának összes művészeti vívmányait, melyek aztán nála a művészkedő remeklésben a visszaélésig fokozódnak.

Ma, midőn a symbolisták és dekadensek, meg egy csomó más mindentéle névvel diszelgő, új, újabb és legeslegújabb költői lángelmék a festészet terén észlelhető mozgalomnak megfelelőn a XVI. század költőinél található praerafaelita különözéseket újítottak fel,

vagy jobban mondva, ama primitív kor naivságait különbségekké torzítva, próbálják utánozni a költészetben; ma, midőn oly lyrai alkotásokkal próbálgat nagyokat merni akaró, de teremteni nem bíró tehetségük, melyek jobbadán nagyzó szenvelgésekkel vannak telítve s egyáltalán az érthetlenségig homályosak, ködösek; ma mondjuk, midőn így a lyricusok Franciaországban még távolabb estek, mint a parnassien-ek a költészetnek attól a feladatától, hogy oly verseket írjanak, melyek a nemzet bármely fiának szívében visszhangra találjanak s nemcsak egy válogatott szűkebb kör műértő hódolatával ériék be: az irodalmi mandarinságnak — mint a francziák is nevezik — e napjaiban elvégre arra kezdenek gondolni az emberek, hogy tán mégis ideje volna már megkísérteni, nem lehetne-e a franczia lyrát a népköltészethez való visszatéréssel virágoztatni fel.

Olyan költői irány ugyanis még nem fordult elő Franciaországban, minőt nálunk Petőfi és Arany képviselnek a magyar irodalomban, hogy ne szóljunk egy Goethéről, ki abban a tekintetben is megadta az új kornak a példát, mint kell a népies elemeket a műköltészetnek üdébbé s igazibbá tételére használva az irodalom magaslatán megmaradni. Az egy Béranger kísérelte meg a népies nemzeti alapra helyezkedést chansonjaiban, melyek azonban inkább a városok műköltészetének, egy századok óta művelt irodalmi műfajnak voltak tulajdonképpen a továbbfejlesztői, mintsem a falu népének névtelen, kendőzetlen műzsáját követték a maga naivságában. Különben rendkívül jellemző, hogy a Béranger kedvenc műfaját már kezdettől fogva nem becsülte valami magas rangra a franczia kritika közvéleménye: magát a költőt, ki oly elszigetelt jelenség az esprit gaulois képviselésével a romantika virágzásának közepette az irodalomban, a legutóbbi időkben, midőn a romantikus költők egyike-másika, mint mondtuk, ideiglenesen új-új életre ébred a divatban s a kritika előtt, azzal bűnhődteik egykori népszerűségéért, hogy végtelenül kevésbe veszik.

De Bérangernek s utódjainak ez a lenézése, valamint az idegen, részben német, még inkább angol ihletés alatt álló romantikának divatja nem gátolta meg, hogy a műveltebb körök elvégre ne teljesítsék azt, mit legalább is egy százados mulasztásnak mondhatunk, t. i. hogy érdeklődjenek a népköltészet iránt s mind nagyobb mennyiségben és mind tisztultabb szakértelemmel gyűjtsék kincseit.

II.

Hogy Franciaországban a népköltészetet a középkori s egyáltalán a hazai hagyományokkal szakítani akaró renaissance korában sem ignorálta feltétlenül az irodalom, erre kétségbe nem vonható bizonyítékaink vannak. Ha a *pléiade* harezi riadójának megfűvója, Du Bellay elméletben megvetőleg mellőzteni kívánja a francia költészetnek addigi népies-nemzeti irányát, melynek kimerültségével szemben az ókori mintákra utal, mint a tehetség igazi és helyes ihletőire: azért a fő mester, Ronsard még gyakorlatban korántsem szakított annyira, mint vélni szokás, az irodalom múltjával. Mi több, éppen a XVI. században, a népköltészetnek e különösebb virágzási korában, egy Montaigne így ír:¹ »A régi és tiszta természetes költészet oly naivságokkal és bajakkal teljes, melyeknél fogva a művészet szerinti tökéletes költészetnek legtöbb szépségehez hasonlítható; mint ezt a gascognei *villanelle*-ekből s ama dalokból látni, miket oly nemzeteknél jegyeztek fel számunkra, melyeknek fogalma sincs az ismeretekről, sőt még az írásról sem.« A XVII. századbeli költészet, festőiségétől s merészségeitől megszegényített nyelvének apja, Malherbe, ki után az irodalom immár aztán teljesen aristocraticus jellegűvé válik, még nem oly büszke megvetője a népnek, mint a század fénykorának aestheticai törvényhozója, Boileau lesz: ő harmincz évig lakott vidéken s ebbeli élményei annyira hatottak rá, hogy élte végéig kedvét találta népdalok dúdolásában s azt merte mondani, sokért nem adná, ha egyikhez vagy másikhoz foghatót tudott volna költeni. Aztán a mi XIV. Lajos korát illeti, a Boileau idejében, még pedig az ő elvtársai között, ott van Molière, ki a *Misanthrop*ban a kor divatos versecskéinek lacsaros szellemeskedésével egy népdal egyszerű természetességét, közvetlenségét állítja szembe. Ott van továbbá Lafontaine, kiről több okból lehetetlen fel nem tételeznünk, hogy ne hasonló módon gondolkozott s érzett volna. Ott van végül a Boileau ellentele a műbírálat terén, Perrault, ki XIV. Lajos alatt, századokkal a Grimm testvérek előtt, népmesék feldolgozására mert vetemedni s így bizonyára érdeme szerint méltatta az egész népköltészetet minden ágában. Majd a XVIII. században pedig Rousseau, a természetesség

¹ Essais, Livre I. Chap. LIV. Des vaines subtilitez. Leclere-Garnier kiadása 1. köt. 290 l.

nagy apostola, a ki zeneértői hajlamokat is igényelt magának, mint gondolhatni, a népdalnak nem volt ellensége, habár, a mit némelyek az ő műveiben a népdal dicséretének tekintenek, tulajdonképpen a Béranger-féle műdalnak, a társaságbeli énekeknek, a Gesellschaftsliednek magasztalása.

Hogy a forradalom idejével a demokrata hajlamok a költészet világában is érvényesülnek, fölösleges volna bizonyítgatnunk; csakhogy az ízlés ez időtájt részint a classicai iránynak hagyományain csüng még mindig, részint pedig a romantikus iránynak előkészítője. Ezenfölül Páris, a főváros marad továbbra is az ízlés és műveltség központja, az irodalmi centrum, holott a népköltészet tulajdonképpen a főváros falain kívül, a vidék talajában fakad és tenyészik igazán. A mi századunknak közepéig kell jóformán várni, míg megindul az igazi érdeklődés a népköltészet iránt. Souvestre, Sand és Gérard de Narval után és mellett, kik francia népkölteményeket szönek be elbeszéléseikbe s azok behatóbb megismerésére útnak, 1839-ben közzé teszi Villemarqué a maga bretagnei gyűjteményét, mely Franciaországnak legősibb korát fedezi fel. Mint valami szellemi Herculanium és Pompeji felfedezése hat a mű, melyet később Luzelnek ugyancsak már századunk közepe táján meginduló s egészen a mi évtizedünkig eltartó kutatásai helyreigazítanak, a mennyiben írói csinálmány is foglaltatott benne, visszaállítva az eredeti népies jelleget, mindennekeftt pedig terjedelmesen kibővítnek, kiegészítnek.¹ A többi vidékeknek, habár szerényebb mértékben, szintén akadnak aztán specialis bűvárai, kivált a mióta 1852-ben, Napoleon Lajos elnöksége idejében a közoktatásügyi miniszterium hivatalból rendeli el a gyűjtést: bár az e rendelet következtében felhalmozódott becses anyag a *Bibliothèque Nationale* kézírattárában temetődik el, mégis ettől az időtől kezdve ől a gyűjtés nagyobb mérvet kap. 1869. óta Weckerlin, illetve Champfleury már terjedelmesebb összefoglaló anthológiákat tehetnek közzé a dallamokkal együtt, melyeket idővel újabb, szakszerűbb és többé-kevésbé terjedelmes collectiók követnek: ezeknek, valamint az előbbieknél egyik legérdekesebb szemelvénye, melyre ismételtelen fogunk e dolgozatban hivatkozni, a Mendès

¹ V. ö. Luzel munkatársának A. Le Braz-nak cikkét a *Journal des Débats* 1895. márcz. 22. számában: *La Bretagne poétique et légendaire. L'oeuvre de M. Luzel.*

Catull szerkesztésében megjelent »Franciaország legcsinosabb, érzelmes népdalai.«¹

1883-ban a francia folkloristák is rendszeres társulatba állnak össze. Ethnographiai és folklorista folyóiratokat adnak ki. A francia népköltészet kincstára annyira gazdag immar, hogy a németek szükségét érzik az anyag rendszeres áttekintésének. Ez a csudálatos germán faj mintha munkaképességének a maga hatalmas irodalma nem nyújtott volna elegendő tért, az összes nagy nyugat-európai nemzeteknek, részint hangya-szorgalmú adatgyűjtéssel segítette növelni irodalomtörténeti anyagát, részint az anyag kritikai feldolgozásában járt elől példával vagy legalább is tevékeny s kiváló részt vett benne: nem lephet meg tehát, ha a német tudományos-szolgáltatja a francia népköltészetnek is első rendszeres áttekintését.

Herdernél, ki a múlt században a népköltészetet, ennek aesthetikai értékét s a műköltészetre szükségkép gyakorlandó újjáteremtő hatását először ismertette meg a maga fontosságában, még alig néhány francia népköltemény szerepel a „Stimmen der Völker«-ben s ezek közt is legfőlebb kettőt-hármat ismer el igazán népiesnek a mai bíráló. Bár a régibb francia népköltéssel, mit általában a középkori francia lírával is, éppen a németek foglalkoztak sokat, (Bartsch, Wolff, stb.), sőt bár nemesak Uhland egy-egy románczában, de Goethe Gretchenjének ajkán is magoknál a németeknél francia népies motívumokat keresnek ma némely szakemberek: mégis egészen az újabb időkig azt hitték a Rajnán innen, hogy, mint egy német író az ő sajátos képes stílusával magát kifejezte, »a francia szellemvirágok csillogó kertjében egy hiányzik, a mindenek közt legpompásabbik, a népdal.« Ugy, hogy valósággal elámúltak, mikor be kellett látniok, hogy igenis van népköltészete a Rajnán túli szomszédoknak is. Az, kinek legtöbb érdeme van e homály elosztásában, Scheffler; ő a drezdai politechnikumon és irodalmi társaságokban tartott e tárgyú előadásait 1884-ben és 1885-ben két kötetben tette közzé, melyek terjedelmes munkátot képeznek.²

¹ Eredeti teljes czíme »Les plus jolies chansons du pays de France. Chansons tendres Choisiées par Catulle Mendès, Notées par E. Chabrier et A. Gouzien. Illustrées par L. Métivet. Paris, Plon, 1888. 4°. 146 l.

² Wilhelm Scheffler: Die französische Volksdichtung u. Sage. Ein Bei-

Scheffler munkája mint határozottan népszerűsítő irányú dolgozat, erősen anthologia jellegű. Noha ethnologiai, sőt a költészet fejtegetése közben egyenesen racepsychologiai szempontokra helyezkedik, bevezetésül pedig a francia népköltészet összegyűjtésének részletes történetét adja, inkább a nagy közönségben érdeklődést kelteni akar, könnyed, vonzó modorával, semmint a mélyebbre hatolás, kivált a fent érintett szempontoknak tán fontosságukhoz mérten megfelelő érvényre emelése volna célja. Mint a tárgy körül teljesen tájékozott szakértelemmel és kiváló aesthetikai érzéssel összeállított szemelvényes ismertetés, mindenesetre igen jóra való munkát, melyet mindenki haszonnal forgathat, miként e dolgozat összeállításához is részben anyagot szolgáltatott.

Scheffler kiegészítőjeképpen tekinthetjük a Tiersot tartalmazó, teljesen szakszerű könyvét »a népdal történetéről Franciaországban.«¹ Hogy e könyvet érdeme szerint méltassuk, legyen szabad egy kis kitérést tennünk itt.

Tiersot nem régen a tanuló ifjuság számára is szerkesztett népköltészeti gyűjteményt. Weckerlin már megkezdte a gyermekjátékok dalait feljegyezni s közzétenni, de ezúttal a »felnöttek« népköltése, egyenesen az iskola falai közzé van hivatva behatolni, a mi rendkívül fontos újítás. Tekintve azt, hogy Franciaországban a városi ember koránt sem ismeri s éneklé tán úgy a falusi Múza termékeit mint teszem minálunk, legfőlebb különlegességből ha vetemedik ilyesmire. Vegyük ehhez, hogy az irodalomtörténetekben még a legújabb kézikönyvekben is hasztalan várnök Franciaországban, hogy helyet juttatnak a népköltészetnek. Jellemző, hogy még a *Revue des deux Mondes*, a legelső francia folyóirat a világ legkülönbözőbb népeinek, így többi közt a magyarnak népköltészetéről is közölt tanulmányokat: a hazájabelit eddigelé figyelmen kívül hagyta, ha nem csalódunk. Schuré, ki a német dalról írt egy becses könyvet, mely éppen most húsz éve látott második kiadásban napvilágot, azt mondja honfitársairól, hogy ezek közül a művelt osztálybeliek mihelyt valamely népdalról hallanak beszélni, azonnal bedugják fülüket s kö-

trag zur Geistes- u. Sittengeschichte Frankreichs. Leipzig 1884—85. I kötet. 8°. 332 l. II kötet 8°. 296 l.

¹ Julien Tiersot: Histoire de le chanson populaire en France. Ouvrage couronné par l' Institut. Paris, Plon. 1889. nagy 8°. 541 l.

nyörögnek, az istenért bele ne fogjon eléneklésébe az illető: mert népdal említésére a francia ember lelke előtt csak lármás lakodalmi népség vagy gajdoló koldusok emléke merül fel. Azóta húsz év után sem változtak sokat a viszonyok, ma is valami ismeretlen és kevésbé becsült a népköltészet a francia művelt osztály előtt. Tiersotnak és elvtársainak iskolai könyveitől várható, hogy az új nemzedék majd másképpen fog érezni és gondolkodni.

Tiersot említett tudományos nagy munkája pedig annak a ténynek becses záloga, hogy a tudományos körök mint kezdik szintén jelentőségének megfelelően méltatni a népköltészetet. A párisi szépművészetek Akadémiája tűzte ki ugyanis e tárgyat, melyről Tiersot könyve szól, úgy hogy az tulajdonképpen jutalmazott pályamunka. Tiersot a hazájabeli népköltészetet a legrégebb időtől kezdve napjainkig öleli fel s különböző műfajaiban épp úgy végig tárgyalja sorban egymásután, mint Scheffler, de kinél jóval szakszerűbben tudományos, s a mit legelsőbbben kellett volna említenünk, mindennekfelett a zenei szempontot tartja szemé előtt, úgy hogy — a kitűzött pályakérdésnek megfelelő — munkája tán nem is annyira irodalmi, mintsem inkább zenészeti dolgozat. A mi azonban nem annyit jelent még, mintha nem volna benne szorosán irodalmilag véve, tisztán költészeti szempontból sok becses dolog. Ellenkezőleg: ha ma elvégre a francia nép költészetével behatóbban foglalkozhatunk, ha szélesebb áttekintést nyújtó szempontra helyezkedhetünk s alaposabb tájékozottsággal ítélnünk, ezt mindennekfelett Tiersotnak köszönhetjük, főleg az ő könyve nyomán készült ez a dolgozat is, melynek tárgyával minálunk eddig nem foglalkoztak részletesebben.

Minő tanulságokat vonhatunk le az előmunkálatokból? Menynyiben van igazsága annak a Scheffler által is képviselt nézetnek, hogy a népköltészet a műköltészetnél »mélyebb és helyesebb bepillantást enged a francia népjellembe«, annál is inkább, mert Franciaország nemcsak Párisból áll, már pedig a nem párisi francziákat, jobban mondva a nem nagy városban élő francziákat a népköltészetből ismerhetni meg? Mennyiben áll az, hogy a népköltészetben »teljesen ellentétes jelleget« találunk a műköltészetrel szemben, mely utóbbinak lényegesen rhetorikai természete, szellemességben való túltengése s egyáltalán mesterkelt finomságai ellenében ő maga az egyszerűség, közvetlenség és üde természetesség?

III.

Mindenekelőtt egy feltűnő körülményre kívánjuk felhívni az olvasó figyelmét: Franciaországban nem minden vidéken található népköltészet.

Igy például Tiersot állítása szerint »majdnem feltétlen hiánya a népdalnak észlelhető az oly vidékeken, mint a prózai Beauce, Maine, Brie, az Orléanais és Picardia.« Picardiában Nagy Károly ideje óta a leghíresebb énekiskolák egyike létezett, s az oda való trouvéreek a középkorban híresek és nagy számmal voltak: s ma mégis, mint Tiersot vallja, a népdal az ország kevés vidékén részestül oly fokú mellőztetésben, mint itt. A szántó parasztot ekéje mellett énekelve szokás feltüntetni, úgymond egy picardiai folklorista író, nos ez a szokás ma bizonyára nem Picardiában található meg, s ha a többi vidékek is olyanok, mint ez éjszaki, úgy a Sand György által megénekelte éneklő földműves nemsokára épp úgy a legendai alakok közé fog sorakozni, mint akár a Theokrit és a Virgil pásztorai.

Jegyezzük meg azonban, hogy midőn általában a népköltészet hiányzásáról beszélünk, ez mégis nem veendő éppen feltétlenül, hanem inkább csak egy bizonyos hangnemről értendő. Egy gyűjtő azt panaszolja Picardiáról, hogy »semmi olyan dolgot nem talált ott, mi a nép lelkének mélyéből fakadt volna«. A naiv, a lélek mélyéről jövő, az érzelmes hang az, mi kü önösen hiányzik Franciaország bizonyos vidékein. Picardiában a legszorgalmasabb kutatók alig tudtak néhány, más vidéken is váltig ismert ily hangnemű darabot összeszedni. Ha a párisi café-concerteknek sikamlós dalköltészete, már a mennyiben nem a művészet ellen való szentségtörés itt dalról és költészetéről beszélni, más országrészekben is erősen hervasztja terjedésével az igazi nép költészetet: Picardiában viszont a falusi Múzsának mind oly termékei örvendenek kedveltségnek, melyek a fővárosi orfeumok műremekeitől csakis a kevésbbé mesterkelt, de annál nyersebb durvaság által különböznek. Hogy ledérség, trágárság minden népnek, így a magyarnak költészetében is akad, az kétséget nem szenved és érthető: de itt arról van szó, hogy a nép összes ideális hajlamai az effélékben tetőződnek. Épp úgy tapasztalható ez a másik éjszaki tartományban, Normandiában,

melynek népe ép oly kevésbé sentimentális hajlamú, mint a picardiai, s ép annyira híjjával van minden eszményiségnek; míg a középkor lovagregényeinek nőcultust, szerelem-eszményítést lehellő költészete Bretagneból, mint a kelta hagyományok főfészkéből indult ki: addig a szomszédos Normandia annyira távol esett ma minden efféle iránytól, hogy a népdal-gyűjtők az ott bokkrétába szedett megfelelő tárgyú dalokat már nem is merik szerelmi daloknak nevezni, hanem galantéria daloknak hívják, vagy mint mi mondhatnók: szeretkező nótáknak.

Az esprit gauloisnak, mely az irodalomban tudjuk mennyire érvényesül, ez teljesen megfelelő jelenség. A francia szellemnek, mely mindenestre oly fenséges, komoly ékesszólókat is szült, mint Pascal, Bossuet, Corneille, Rousseau, de mely mégis mindenk felett a fableauk, a farceok, Villonok, Rabelaisk, Lafontaineek, Moliéerek, Voltaireek szülője, gúnyra s a frivolságra való erős hajlása mutatkozik ebben is. Meglepő valóban, az országnak mennyi része szegény a komoly szerelmi népköltészetben. Ile de-France, Champagne, Lotharingia, Burgundia számos régi érzelmes balladát és keces tánczéneket őrzött meg, »de szerelmi dal kevés, vagy éppen semmi sehol«, legfőlebb más vidékkel közös, ismert dolgok, melyek úgy vándoroltak be oda, de semmi esetre sem ama részek saját termékei. Szintúgy a Dauphiné és a Lyonnais sem adtak valami becses anyagot a gyűjtőknek. Ezzel szemben a Bretagnet nem számítva, hol a gondolatok s érzelmek az égélj éles levegőjében mintegy megtisztúlnak, fenköltebbekké, komolyakká válnak, sőt a physical környezet melancholiájától színeződnek, tulajdonképpen a következő helyeket magasztalják a francziák mint érzelmes népköltészetben gazdagot: Elzászt, hol azonban a legtöbbjét német földről importált keringő-dallamra éneklik, mindenkfelett pedig a Svájez táján, a Saone völgyében Bresse-tartományt, hol e költészet aránylag legdúsabban virágzik, s honnan maga Tiersot is tulajdonképpen kölcsönzi idézeteit.

Ismételjük, a francia nép hajlamainak a gúnyosan, a tragárról tréfálkozó költészet látszik igazán megfelelni. A legrégebbi koroktól fogva ezt tanúsítják a lyrára vonatkozó irodalomtörténeti kutatások. Az irodalomnak praehistoricus jelzővel illehető korában, a római és germán betörések után az alakulóban levő francia nép az epikai hősköltemények mellett már a ma kedvelt »chanson grivoise«-t

műveji, a ledér, az obscoen énekeket, melyek ellen a papok nem győznek eléggé tiltakozni, s melyekről az egyházi írók ily kitejezésekkel emlékeznek ez időben: *nugaces cantilenae*, — *cantica nefaria* — »obscoen tánczoktól kísért tisztátlan dalok«, miket a templom udvarán, a sírokon lejtve énekeltek; ördögi énekek, melyekért megvesszőztatással, sőt kiközösítéssel fenyegették a zsinatok a nőket is. Ezekhez a szerelemnek semmi köze sincs; ez érzelmet csak profánálják, ha a szerelem szóval élnek. A XI. században, az első renaissance idejében aztán létrejön a szerelmi dal, nemes értelmében véve a szót, midőn a nő cultusával gyöngéd érzelmekre hangolódnak a szívek s az emberiségnek úgyszólva új ideálja támad, mely a költészetben is kifejezésre jut, még pedig a troubadourok-nál s aztán ezek trouve-re-utánzóiknál. Azonban a népnél tovább dívott a *cantica nefaria* kedvellése: a XII. században Normandiában egyházi körmenetek alkalmával közönkint efféléket énekeltek a nők, s mint majd Luther korában Németországon, az egyház elvégre kénytelen e világi, sőt frivol szerelmi költészetnek szövegét és dallamát átvenni és szent érzelmek kifejezésére alkalmazni. Még a régibb epikai költészet, a maga komorságával úgyszólva kivész lassankint a divatból, az az eleven, víg, pajkos, sőt túlpajzán léhaság fentartja magát különböző módosításokban, mint oly *gauloiserie*, mely a francia nemzeti szellemnek »legsponánabb és tán legjellemzetesebb nyilvánulása, lényegesen francia műtáj«, hogy Tiersot szavaival éljünk.

Az érzelmes dalköltésnek fő virágzási kora a középkor s újkor közti átmeneti időszak, majd maga a renaissance kora, tehát a XV. és XVI. század. E kor termékeiből különösen becses gyűjteményt tett közzé Gaston Paris; bennük a szív indulatai a maguk természetességében és egyszerűségében találnak kifejezést. De már ekkor megkezdődik a művelt elemek hatásának jelentkezése is, úgy hogy — a mi később aztán annyiszor ismétlődik — már itt többször kétség merül fel az iránt, vajjon csakugyan hamisítatlan népköltési termékkel van-e dolgunk. Idővel aztán a naivság mind jobban eltűnik s a népköltészet úgyszólva két fajtára szakad: falusira és városira. A gyűjtők abban az időben természetesen az utóbbi iránt érdeklődnek kizárólag: jellemző, hogy Molière *Misanthropjájában* is tulajdonképpen ez a faj szerepel, mint a népköltészet kép-

viselője ama IV. Henrikről szóló dalocskával. Sőt miként már ugyan-
csak erről a dalocskáról láthatni, maga a városi dal is további
rangbeli előléptetésben részesült: udvari költészetté változott, mely-
nek bájos magnard jellege aztán főleg XIV. Lajos alatt précieux
salonverseléssé változik, miként dallama is követelményekkel fellépő,
ízetlen-szintelen csinálmánynyá fajul.

Mint áll az érzelmes népköltészeti termékek ügye má, erre
nézve csak azt ismételhjük itt, a mit általában a francia nép-
költés gyűjtésének ügyéről fentebb mondtunk. Ezúttal csak egy ta-
nulságos adatról kívánunk még emlékezni. Fentebb idéztük azt a
gyűjteményt, melyet Mendès Catull szerkesztett a »legcsinosabb ér-
zelmes francia népdalokból.« E gyűjtemény, melyről különben sie-
tünk megjegyezni, hogy távolról sem foglalja tényleg mind magá-
ban a Rajnán túl divó legszebb komoly népdaloknak valamennyi
legszebbjét, pazar kiállításal van illusztrálva. Mi reánk nézve ezek
az illusztratiók tartalmaznak kiválóan tanulságosat. Métivet Lucien
szellemes rajzai, melyek e könyvet díszítik, egyfelől erősen a Boucher
és Watteau képeinek idylli világára emlékeztetnek rococo öltözetű
elegáns alakjaikkal, amoraikkal, magnard s néhol érzékies színezetük-
kel. Hogy az illusztráló ilyesmit nyújthatott, ez a körülmény már egy-
maga éles világot vet arra, mily kevésbé lehet mind szoros értelemben
népies ezek a daloknak jellege, illetőleg, mily kevésbé látják e da-
lokat igazán népies színben a műveltebb francziák. Nem kevésbé
megérdemli figyelmünket e rajzoknál továbbá az a sajátság, hogy
a művész akárhányszor tréfássá torzítva fogja fel a komolyabb
hangnemű költeményeket is. Csak egy párt említünk. Az egyikben
a féltékeny férj, ki joggal gyanakszik, arcátlan hazugságokkal vé-
dekező nejének azt mondja: levágja fejét s testét meg a hollóknak
dobja oda; e komor accordokkal kihangzó románczhoz Métivet egy
kaczér fruskát s egy nevetséges öltözetű, nevetséges arcú mord
vén férjet rajzol, melyet a rococo tárgyú operettek világából vett.
Hanem elvégre e költeménynél még lehetséges ily felfogás is: hihet-
jük, hogy a mordúl teremtetéző vén férjet az asszonyka újján for-
gatja s fenyegetéseit annyira nem veszi komolyan, hogy gúnyt üz
belőlük. Azonban ott van az a románcz, melyben az elhagyott ked-
ves behatol pappá lett szeretőjéhez a kolostorba, szemrehányásokat
tesz csábítójának, arról beszél, hogy apáczává lesz, s a hűtlennek

sértő szavaira újabb szemrehányásba tör ki zokogva: Méltó a leányt meglehetősen kevéssé mély fájdalomban s nem a legszemérmesebb külsejűnek állítja elének, a fiúval pedig, e hosszú orrú tonzurás baráttal, szörnyű álszentelkedő mozdulatban emelteti kezét a leány felé, miközben fejét elfordítja. S ha ez nem volna elég, a háttérbe oda állít egy öreg barátot több más fiatallal, kik mint a jelenet néma tanúi mulatnak a látottakon s hallottakon. Kétségtelen, hogy a művésznek a jelenetek comicuma iránt van érzéke: ezért sikerült neki főleg a határozottan comicus helyzetek ábrázolása (*A tolvaj kedvese*, *A csinos dragonyos*), míg a határozottan komoly themáknál, a hol már nem tréfálhatott, dagály álpáthosza süllyed. (*A hazatért matróz* románczánál.)

HARASZTI GYULA.

Az aversai gyilkosság.

(Harmadik közlemény.)

Érdekes olvasmányt képezne, sőt az érintett események tragicus természete daczára is talán mulattatót, ha Janka királynő védlőinek és vádlóinak jó tanácsait és commentárjait, melyek eddig fölötte bőven jelentek meg — hiszen a vita több mint hatodfélszáz éves — össze lehetne gyűjteni egy kötetbe; jó tanácsaikat arra nézve, hogy Jankának rendkívül kritikus helyzetében mit kellett volna tennie és commentárjaikat, hogy mit nem tennie oly czélból, hogy ártatlanságát bebizonyítsa. Mentegetődzött, írja az egyik, ergo vétkes; hangosan, váltig erősítette ártatlanságát, ergo nem vétkes — írja egy másik. Midőn őt Avignonban később felelősségre vonta a pápa, Janka megapprehendált és duzzogva hátat fordított a városnak, anélkül, hogy búcsúlátogatást tett volna ő szentségénél. Ergo vétkesnek érezte magát s nem mert bírának szemébe nézni — írja az egyik kritikus. Ellenkezőleg — válaszol ellenfele — a királynő annyira ártatlannak érezte magát, hogy sértésnek vette a peremptorius idézést és a vádat egyszerűen megvetéssel visszautasította. És így tovább.

Arra nézve is elágaznak a vélemények, hogy vajjon Jankának azonnal meg kellett volna-e indítani a bűnügyi vizsgálatot férje gyilkosai ellen, vagy pedig nem? Miután azonban őt is terhelte a gyanú, szerény nézetem szerint a királynő ildomosságának fényes tanújelét adta avval, hogy arra bizta a vizsgálat megindítását, ki mint Szicília hűbéresura, legjobban, de sőt egyedül volt hivatva a vizsgálatot megindítani, t. i. a pápára.

Ezen elhatározásának helyes voltát fényesen igazolták a következmények, mert midőn utóbb Lajos magyar király önkényileg magára vállalta a »bűnpör« megindítását, a maga módja szerint,

VI. Kelemen több ízben hangosan tiltakozott ezen beavatkozás ellen és váltig azt erősítette, hogy a vétkesek megbüntetése egyesegyedül a szent-széket illeti, más hatóságot pedig egyáltalán nem.¹ Egy nagy hibát követett el azonban Janka, még pedig azt, hogy a mennyire tudjuk, egyetlen egy lépést sem tett arra nézve, hogy a pápa által a bűnösök ellen megindítandó bűnvizsgálatot előkészítse és a mi fő, a gyanúsított egyéneket továbbra is megtúrta maga mellett a Castelnouvóban. Megtúrta mindaddig, míg a nápolyi nép föl nem lázadt és — jegyezzük meg ezt jól — Tarantói Róbert és Durazzoi Károly, Róbert és Lajos vezérlete alatt a forrongók a kastély elé nem vonultak, azt ostrom alá nem fogták és a bűnösök kiadatását fenyegetések mellett nem követelték tőle. Janka eleinte megtagadta követelésük teljesítését, de utóbb hallgatva a higgadtabbak tanácsára, beleegyezett abba, hogy a gyanúsítottak kiszolgáltassanak az ország főbirájának.² Ez 1346. márczius elején történt,³ tehát még a pápai bulla megérkezése előtt, mely csak később, ugyanazon év június 3-án lett Avignonban kiállítva.⁴

A nép, mely döngette és fölgyújtotta a Castelnovo kapuját és lándzsákkal, kövekkel és másféle missile-ekkel hajigálta meg a kastélyt, hangosan követelte a bűnös udvaroncok kiszolgáltatását,

¹ »Cum punitio omnium qualitercunque culpabilium de morte Andreae regis ad nos dumtaxat pertineat.« Irja például 1348. május 7-én a pápa. Theiner I. 756.

² Lásd a Janka által kiállított eredeti oklevél mását 1346. márczius 19-iki kelettel. Camera id. m. 55 l. Az *Acta Extera* is közli hibás dátummal, II. 146. Hogy mily fölületesen olvasta el a kiadó és mily pongyolán járt el megbizattatásában, arra idézhetnénk több épületes példát. Így pl. a jelen ügyfrattal a kiadó szerint »több híveit és alattvalóit férje, Endre király meggyilkolásában ártatlannak nyilatkoztatja«, pedig hát csak az említettem lázadásért ad nekik amnestiát.

³ A *Chron. Siculum* szerint Raymundus de Catania-t hétfőn, márczius 6-án, Tarantói Róbert »hospitium«-ában vallatták a kámpadon »coram omni populo«, a többieket márczius 9-én »torqueáltatta« a főbiró. Még márczius 6-án a forrongók bejárták a várost a szent-szék, Janka és Károly Marcell zászlóit lobogtatva. Ugyanezt meséli a *Chron. Vaticanum* Blasiis szerint (id. m. 356 l.). E krónikának újabb kiadása még eddig (márczius 1896) nem jelent meg. Blasiis szerint a forrongás még február havában kezdődött és idézi a regestákat — dátum nélkül. A *Chron. Suessan.* hibásan július havába teszi a lázadást, mert valószínűleg összetéveszti ezt a forrongást későbbi eseményekkel.

⁴ Camera 52. l.

de egyetlen szóval sem gyanúsította magát a királynőt.¹ Amint az idézett okíratból megtudjuk, a forrongás lecsendesedett és a nép békésen elvonult a kastély elől, a mint az általuk követelt bűnösök ki lettek szolgáltatva az illetékes hatóságnak.

Még 1345 december havában pedig Marseille polgársága a pápához fordult oly kérelemmel, hogy a gyilkosokat lenyítse meg. Hogy pedig a polgárok magát a királynőt nem gyanúsították, ez eléggé világos azon tisztelet- és hódolatteljes hangulatból, melylyel róla és születendő magzatjáról folyamodásukban megemlékeznek.²

Mint már a mondottakból látni lehet, Sisyphus munkája várna Pór Antalra, ha bebizonyítani akarná azon merész állítását, hogy András meggyilkolásában a kortársak egyhangúan bűnösnek vallottak Jankát.³

Jankának bűnrészességében csak akkor kezdettek itt-ott hinni az emberek, midőn Lajos magyar király és anyja Erzsébet elárasztották Európát leveleikkel, melyekben boldogot-boldogtalant vádolni kezdettek a gyilkosságban való részvétellel. Vádolták pedig nemcsak Jankát, hanem a Durazzói és Tarantói herezegeket anyáikkal együtt, Talleyrand-Périgord bitorost⁴ és egyáltalában mindenkit, ki

¹ A *Chronicon Estense* (Muratori XV. 422) és a vele egy híron pendülő Ferrarai Bertalan (*Polyhistoria* fratris Barth. Fer. U. o. XXIV. 782) ugyanazt regélik, hogy a lázongók ez alkalommal a királynőt is vádolták (»Moriantur proditores et regina meretrix!«), de ezt csak a Gravina hívői hihetik el. A királynő egy szóval sem említi amaz okíratban, hogy a forrongók őt is gyalázták. A *Chron. Suessan.* nem is tud róla és csak azt meséli, hogy a lázongók fölszóltották a királynőt, hogy »aut date nobis proditores intus Castrum aut omnes vos igne cremabimus!« E forrás szerint továbbá »et interim populus acquiescerat.« Ha Jankát is vádolták volna bűnrészességgel, úgy alkalmasint nem lobogtatták volna zászlaját az elbeszélt tüntetés alkalmával, hanem minden bizonytal a sárba tiporták volna. Az estei krónika különben sok czifra dolgot mesél; így pl. hogy Andrást két ízben kísérelték megmérgezni, de a mérég nem fogott rajta, »propter aliqua, quae secum ferebat.« A dajkát szerinte egy nagy csodálatos fény vezette András hullájának nyomára s ennek fölfedezése után bemegy a királynő hálószobájába s hosszú párbeszéde van Jankával. Párbeszédei vetekednek Gravináéival.

² Raynaldus ad annum 1345; no. 30.

³ *Nagy Lajos* 549 l.

⁴ Mint helyesen nevezi meg őt Pór Antal egyízben (*Nagy Lajos* 117 l.) nem pedig Galhard, mint hibásan említi máshol (U. o. 168. l.). Szerzőt Theiner vezette tévútra (I. 756—760). Hogy pedig az eredeti levélben Talleyrand neve

vagy ellenezte, vagy legalább nem pártolta a magyarhoni Anjou-ág igényeit Janka trónjára.

»Ki nincs velünk, ellenünk van!« volt Lajos elve és ő nem ismerte el lehetségesnek azt, hogy valaki semleges maradjon, sőt még tovább ment s mindenkiben, a ki nem volt mellette, András egy-egy gyilkosát látta, a mint ezt híven fejezte ki történetírója, a küllői főesperes.¹ Semper aliquid haeret! Lajos király bőven és szorgalmasan dobta a sarat ellenségeire és ragadt is belőle elég. Így pl. midőn Janka királynő és Caracciolo Henrik 1348 elején Lajos hadai elől menekülve, a Provence-ba érkeztek, a grófság főemberei Caracciolt és a királynő több más »familiaris«-át, mint az András meggyilkolásában gyanús egyéneket elfogatták Aix-ben, a fővárosban; de a mint elfogatásuk VI. Kelemen tudomására esett, ez rögtön követelte a foglyok kiszolgáltatását, hogy ellenük a vizsgálatot ő maga megindíttathassa s e czélból azoktól, kik elfogták őket, bizonyítékokat és tanúkat kért a pápa, melyeknek alapján foglyai ellen a vizsgálatot elrendelhesse. A provence-beli bölcsek azonban kénytelenek valának töredelmesen bevallani, hogy sem tanúkkal, sem bizonyítékokkal nem szolgálhatnak s hogy csak »propter oblocutionem« fogták el Henriket és társait »quam audiverant fieri contra eos.« Miután pedig Lajos király azt követelte a szentszéktől, hogy a gyanúsított egyének küldessenek el oda, hol a gyilkosság el lett követve, t. i. Aversába, hol ekkor ő maga tartózkodott és osztogatta ki az igazságot a maga módja szerint mindazoknak, kik a diplomáciában kifogtak volt rajta, a pápa elzáratta őket »in Castro Novarum Avinionensis dioecesis« és főlészóltotta Lajos királyt is, hogy ha foglyai ellen vannak bizonyítékai, tanúi, küldje el ezeket Avignonba, hol majd »Magister Hugo Rogerii legum doctor« fog fölöttük ítélni.² Caracciolo Henrik utólag kiszabadult a fogságból és áll, azt Raynaldusból tudjuk (ad annum 1348. No. VII.) Különben is az egyetlen ez időtájban élő Galhard biboros Galhardus de Mota volt, »diaconus cardinalis Sanctae Luciae in Silice«, nem pedig »presbiter cardinalis tituli Sancti Petri ad Vincula.« Lásd pl. Baluzius id. m. I. 853.,

¹ »Presumebantur enim aliquantulum tanto sceleri consensum prebuisse juxta illud: Non carent scrupulo societatis occulte, qui manifesto facinori desunt obviare.« Tehét egyszerű presumpcio volt az egész, még pedig olyan, mely hamis alapra vala fektetve.

² Theiner I. 753, 755, 757., és köv. 1348. febr. 22., május 1. és május 7. »Henricus Karolus« az első levélben persze hiba »Henrichettus Carazolus« helyett.

visszatért Nápolyba, hol a féltékeny Tarantoi Lajos végeztette őt ki később és vére azért nem száradt a magyar király lekiismeretére, mint Durazzoi Károlyé. *Ex uno disce omnes.*

Azon írókat, kik Gravina Domonkostól tanútlák nápolyi történelmüket, figyelmeztetnem kell arra, hogy mesterük tanítása szerint András éppen Durazzói Károly ösztönzésére hívta anyját Nápolyba¹ és hogy a szerencsétlen ifjú folyvást a herczeg, mint legjobb barátjának társaságát kereste.² Legyen szabad remélnünk, hogy a szerencsés véletlen a herczeg elítéltetésének más valami versiojának fölfedezésére fog vezetni, mert úgy a mint Gravina és a vele egy húrón pendülő krónikák adják elő az esetét, bizony — valljuk meg — csunya szennyfolt az nemcsak a kicsinyiszívű »Nagy« Lajos jellemén, de még a magyar nemzet múltján is. Sokszor beszéltek el sokan az esetet³ s azért ne pazaroljunk reá több nyomdafestéket. Pirúlnunk kell miatta, nem pedig büszkélkednünk vele. A kiszemelt áldozataival lakmározó, velük koczázó, képmutató magyar király bús alak, mely beleillenék valami kóborszínész társulat repertoire-jához tartozó rémdráma keretébe s azt a jelenetet, midőn a lakoma végeztével, miután áldozatainak utolsó fillérét elnyerte volt, a jellemtelen ember végre eldobja az álarcot és előbb adott ígérete daczára, hogy bántalmuk nem lesz, elfogatja vendégeit, — ezt talán még a karzat sem tapsolná meg. Kevés reményünk lehet azonban, hogy Gravina elbeszélésében sok dolgot meg fog czáfolhatni a további kutatás, mert a pápa több levele azt engedi gyanítanunk, hogy e dolgot illetőleg főbb vonásaiban a krónikás elbeszélése megegyezik a valósággal.⁴

¹ »Dux (Andreas) habito consilio Caroli Ducis Duratii et ceterorum suorum militum Hungarorum, statim ad dominam matrem suam in Hungariam nuntios destinavit.« Id. m. 555.

² »Et inter haec (jostras et hastiludia) dictus Andreas Dux in tantum amore perfecto annexus est cum Duce Carolo (Duratio) jam dicto, quod quasi continuo morabantur et epulabantur simul, equitabant et simul semper gaudebant.« Id. m. 557. I. Ebből világos tehát, hogy ha a herczeg András életére tört volna, volt elég alkalma őt valami »baleset« segélyével láb alól eltenni.

³ Így pl. nálunk Pór Antal és Óváry. Ez utóbbi író még Gravinánál is czifrában meséli el a jelenetet, de egész előadásából világos, hogy ez scriptum est ad narrandum et delectandum, non ad probandum. Főforrása ugyanaz, mint Camera-é, t. i. »l' accorato (!) cronista sincrono Dominico di Gravina.«

⁴ Így pl. 1349-ben a nyitrai választott püspök és György heves-ujvári gróf a magyar király egy levelével érkeztek meg Avignonba, melyben Lajos

Azon állításnak, hogy Durazzói Károly megharagudott Jankára, a miért ez nem adta neki oda Calabriát és emiatti haragjában behítta Lajos magyar királyt öccse halálának megbosszulására,¹ nincs valószínűleg történeti alapja. Mert, mint láttuk, Durazzói Károly és neje voltak a trónörökösök mindaddig, míg Jankának gyermeke nem született s mint ilyenek bizonyára viselték a calabriai herceg és hercegnő czimeit épúgy, mint előbb András és Janka viselték azt Róbert király életében. A mint Károly Marcella világra jött, a czím a dolgok természetes rendjében ő reá lett átruházva. Erre van elég parallel eset a középkori és újabb történelemben.²

Ha igaz az, a mit Pór Antal állit,³ hogy t. i. Durazzói Károly »önönmagát szerette volna látni Szicília trónján« úgy nem Lajos és András életére tört volna ő, hanem Jankára és a csecsemő Károly Marcelléra; pedig mint tudjuk, ezek teljes biztonságban voltak a herceg részéről. Mint láttuk András nápolyi királysága csak addig tartandott, míg Janka életben maradt, ennek elhalálózása után csecsemője, ennek halála után pedig Mária, a herceg neje, volt volna a trón örököse. A józan ész nevében kérdezem tehát, hogy András és Lajos meggyilkolásával micsoda haszon háramolhatott volna a hercegre?

Ha pedig rokonvérrel nem akarta beszennyezni kezeit a herceg és ha Gravina és krónikás társainak elbeszélése kiállaná a próbát, úgy sokkal könnyebb úton-módon kerülhetett volna a trónra Durazzói Károly. Egyszerűen be kellett volna bizonyítania, hogy Janka férjgyilkos volt és hogy Károly Marcell nem volt az András

ismétli azt a kósza hírt, hogy Durazzói Károly bűnrészes volt András halálában és az ő (Lajos) életére is törti (*quod, ut dicebant, Carolus, dux Duratius conscius fuerat mortis dicti Regis Siciliæ, illique consenserat: et . . . quod in morte Regis Ungariæ conspirans ipsius, eum in ingressu civitatis Neapolitanæ ordinaverat interfici proditorie.*) A pápa e vádakát neveltségeknek találja s olyanoknak, melyek merőn ellenkeznek a herceg egész magaviseletével és multjával és aligha fogamzottak egy józan ember agyában. (*In cor alicujus sanæ mentis nullo modo cadere potuerat sive debuerat, nec poterat, nec debebat.*) Raynaldus, ad annum 1349 No. IV.

¹ Nagy Lajos 136. l.

² Így pl. a jelenleg élő czézárévic megszűnik trónörökös lenni, a mint a czárnak fia születend.

³ Id. m. 144. l.

fia A Gravina hívőinek előadása után ítélve, ezt minden komoly nehézség nélkül eszközölhette volna s a trón felesége, Maria rendelkezésére állt volna. An nescis, mi fili, quantula sapientia gubernat mundum? — és milyen kevesebbel írják meg a történelmet?

Gravina, Villani János és mások azt mesélik, hogy Durazzói Károly bűnrészességének bebizonyítására Lajos magyar király egy a herceg pecsétjével¹ (nota bene nem az aláírásával) ellátott levelet mutatott fel. Ez egészen megegyezik a szinpadi tragikomédia többi részleteivel. »Othello«-ban is a »beesületes Jágó« szerez corpus delicti-t Desdemona zsebkendője képében.

Lajos király avval is vádolta a herceget, Gravina szerint, hogy Aquilát, mely Lajos érdekében fölzendült, Janka érdekében körültáborolta. De hát Lajost lovagias embernek jellemzik bámulói s mint ilyen csak nem ítélte volna halálra valakit azért, mert ez mint Janka legközelebbi férfi rokona pro aris et focis és rokonainak védelmére legyvert fogott, még pedig fölötte valószínűleg a pápa rendeletére? Midőn pedig belátta a herceg, hogy a további ellentállás haszontalan volna és a férfias bátorság ily körülmények közt esztelen vakmerőséggé fajlulva, letette a fegyvert, mint már előtte letette volt s azóta is letette már sok más katona, mint pl. I. Ferencz Páviánál, Klapka Komáromban, Ozmán pasa Plevnánál, kikről tisztelettel emlékezik meg a történelem. Pór Antal szemeiben azonban ez jellemtelenség.

Bizony csak valljuk meg, hogy Durazzói Károly fő bűne az volt, a mit Villani János is állít, hogy t. i. elvette volt Máriát s mint ennek férje mindaddig, míg életben volt, komoly akadályt képezett a magyarországi Anjou-ágnak a nápolyi trónhoz táplált igényei toganatosítottatásának útjában. *Ezért* gyilkoltatta meg Lajos az ártatlan embert²

¹ Luigi, Re di Hungaria »mostrandogli (a hercegnek) lettere col suo sigello ch'egli avea mandate a Carlo d' Artugio del trattato di morte del re Andreasso« írja pl. Villani lib. XII. cap. 112.

² »Innocuus Paphus«-nak nevezi őt Boccaccio a 4. eclogában. — »Questo Duca di Durazzo non si trovò che fosse autore della morte di Andreasso.« Mat. Villani I. 11. — VI. Kelemen egy percze sem hiszi, hogy a herceg tudott volna valamit előre a gyilkosságról. Raynaldus ad annum 1348. No. 6. — Csak az olyan zagyva források, mint pl. a *Chronica Sanese* (Muratori XV. 113.) vádolják a herceget.

és még azt merészelt követelni, hogy a meggyilkolt ember özvegye menjen nőül férje gyilkosának öcséséhez!¹

Olvasóimra, kik figyelemmel kísérték eddig, bízom megítélni, hogy az Aversában elkövetett két gyilkosság közül melyik volt a kegyetlenebb, melyiküket jellemez több alattomoság és cseleg, András halálát-e vagy Durazzói Károlyét? Maga Lajos király is megbánta később e kegyetlen tettét és a megöletett ember unoka-öcsésére halmozott kitüntetésekkel igyekezett lelkiismerete furdalásait a nagybátyán elkövetett szörnyű bűntény miatt, amennyire emberi-leg lehetséges volt, kiengesztelni.

A hatalmába került többi királyi herezeget, Lajos király, miután nem voltak az ő véleménye szerint annyira implikálva, mint Durazzói Károly, egyszerűen Visegrádra tolonczoztatta. Ott sinlődtek ők több évig fogságban, ámbár teljesen ártatlanok voltak András halálában,² míg végre Lajos bele nem únt a szicíliai trón utáni meddő gyümölestelen epedésbe és szabadon nem bocsátotta őket.

A processus generalissal már most egészen röviden végezhetünk. A pápa még 1346 június 5-én³ Bertrand de Baux országbírót megbízta, hogy András gyilkosai ellen a vizsgálatot megindítsa. Janka királynő július 4-én kihirdette e bullát országában és külön útasítással toldotta meg a szent-szék rendeletét⁴ s ámbár több pápai levél emlékezik meg az országbíró lanyhaságáról,⁵ a bűnösök elleni ítélet már ugyanazon év október 7-én ki lett hirdetve.⁶

Miután azonban Bertrand de Baux Janka alattvalója volt és mint ilyen sem a királynő, sem rokonai, mint szintén gyanúsított egyének ellen, nem volt sem illetékes, sem alkalmas egyén, kire a bűnvizsgálat e részét bízni lehetett volna, VI. Kelemen Bertrand de Deus híborost delegálta e czélra 1346 augusztus 22-én,⁷ de a híboros útközben Rómában megbetegedett és csak november 20-án

¹ Raynaldus ad annum 1349. no 7.

² Lásd az idézeteket egy későbbi jegyzetben.

³ Camera 52. l.

⁴ Camera id. m. 52—53.

⁵ Lásd pl. a pápa levelét 1346. nov. 25. Theiner I. 726.

⁶ Blasius id. m. 358. Ha azonban a krónikáknak igazuk van, a gyilkosokat már jóval előbb végezték ki.

⁷ Theiner I. 720.

vonult be Nápolyba.¹ Úgy látszik, nem látták őt szívesen ott, mert 1347. febr. 17-én azt írja neki a pápa, hogy magát szükségtelenül veszélynek ki ne tegye s ha szükséges, a bűnvizsgálatot Janka és rokonai ellen nem Nápolyban, hanem valami biztosabb helyen folytassa. Örömmel értesült egyszersmind VI. Kelemen, hogy *a királyi család tagjai ártatlanok* András halálában; mindazonáltal nem mulasztja el a bíboros ellenük a formális szabályszerű bűnpört minél hamarább megkezdeni.²

Február végén már azt írja a bíboros, hogy nem hiszi, miszerint Nápolyban helyreállhat a rend mindaddig, míg Janka kezében marad a kormány és azt ajánlja, hogy a pápa fossa meg Jankát trónjától. VI. Kelemen azonban nem helyeselte ezt és meghagyta, hogy Janka egyelőre maradjon meg trónján.³ Nemsokára ezután avval a hírrel lepte meg a bíboros a pápát és »testvéreit« a consistoriumban, hogy nincs szándékában Janka és a királyi hercegek ellen az elrendelt bűnvádi eljárást megindítani. A pápa és a collegium sajnálattal értesültek ezen elhatározásáról, mert Lajos magyar király folyvást fenyeget és azért biztatja a bíborost, hogy indítsa meg a pört és biztatja Jankát is, hogy engedje magát szépen be-pöröltetni.⁴ De Janka csak mosolygott és fitymálta az egész komédiát, mert a mondottak után merő formalitásnál egyéb úgy sem lett volna ez az úgynevezett bűnvádi eljárás. A pápa tovább is sürgette⁵ az eljárást, de sehol sem olvassuk azt, hogy azért sürgette, mivel gyanúsította akár Jankát, akár a királyi hercegeket,⁶ hanem látszólag csak azért, mert az ártatlan komédia tetszett

^{1 2} Theiner I. 733. »Et quamvis scripseris quod Regales de morte ipsa (t. i. Andrae) innoxii sint, de quo summe gaudemus, non est tamen propter hoc contra ipsos inquisitio quomodolibet omittenda.« Más hol a levélben mindig »Regina et Regales«-t ír a pápa.

³ Theiner I. 739.

⁴ U. o. I. 741. 1347. május 3.

⁵ U. o. I. 744. 1347. június 21.

⁶ Lásd a pápatöbb levelét u. o. I. 752—755. »Et sicut assertionem multorum qui se super hoc secreta et publice informarunt, percepimus regales predicti de scelere mortis ejusdem (Andrae) numquam fuerunt inventi culpabiles, sed potius innocentes.« Így ír a pápa 1347. febr. 17-én. »Penitus innocentes« u. a. év május 1.

volna a magyar királynak és nem került volna annyiba, mint egy nápolyi háború.

Midőn pedig 1348 elején Janka Avignonba érkezett, ünnepélyesen mint királynőt fogadták őt a pápa és a bibornoki collegium és VI. Kelemen még egy kis üzletet is csinált vele; megszerezte tőle Avignont. Ebből eléggé világosnak kell lennie mindenki előtt, ki Pór Antalnál olvasta el e dolgot, hogy maga Kelemen sem hitte azt, hogy a királynő bűnös volt; ha pedig igen, hogy fogott volt rajta az az átok, melylyel ő (a pápa) még 1346-ban sújtotta volt András gyilkosait. Az a híres levél, melyet Kelemen 1349 elején ez ügyben írt mentegetődzésül Lajos királynak, még megjárta volna egy körmönfont, világi, modern diplomata tollából, ki nem hiszi, hogy az Avignomból szórt átkokra hederítenie kell; de mint az egyház feje, a pápa vagy nem hitt — mint mondom — Janka bűnösségében, vagy pedig nem hitt saját átkának hatályosságában. Utrum horum malis, accipe. Mert különben tudnia kellett volna Kelemennek, hogy — legalább Pór Antal előadása szerint — Janka »böcs-telen« volt,¹ kinek »nem volt szabad végrendelkeznie« s annál kevésbé még életében tulajdonáról rendelkeznie; nem volt szabad tanúskodnia, világi vagy papi hivatalt vagy méltóságot viselnie; kit minden embernek és annál inkább a pápának és bibornokoknak kerülniök kellett volna. Ha Janka bűnös volt, úgy eo ipso megjelenésével és megtűrettetésével Avignonban, a pápai székváros »egyházi tilalom alá esett« volna, és nemcsak Janka, hanem még fia is és ennek gyermekei is az egyházi átok következtében minden egyházi vagy világi méltóság viselésétől el voltak volna tiltva.

Mindezt — mint említém — elolvashatjuk Pór Antalnál — már persze csak a sorok közt — és a szerző maga sem veszi észre a dilemmát, melynek szálaít lassankint ő maga fonta maga körül.

De, valljuk meg, ez az okoskodásmód merő argumentum ad ignorantiam, és ki nem segíteni a szerzőt a dilemmából annyi volna, mint spargere voces in vulgum ambiguas. Pór Antal nem olvasta el figyelmesen az illető pápai bullát, mely az átkokat nem szórja »mindenkire, a ki részes volt András halálában,« hanem csak azokra, kiket vagy maga a pápa, vagy pedig külön e czélra kijelölt

¹ Nagy Lajos 118 l.

képviselői a gyilkosságban vétkeseknek nyilvánítottak.¹ A bulla azonkívül átokkal sújlja mindazokat, kik ismerve a bünösöket és tudva, hol rejtőznek, őket nem denuncziálják, vagy ha hatalmukban áll, az illetékes hatóságnak ki nem szolgáltatják. De itt is kibúvó ajtót hagyott a bulla, mert a rendelet ezen része csak a nápolyi királyságra és a hozzá tartozó területekre szólt és az ezektől egy napi járásra fekvő zónára (*infra unius dietae vulgaris spatium*). Már pedig Avignon ennél jóval messzebbre volt a határtól. Különben is, a mennyire megértem a rendeletet, a denuncziatoroknak nem kellett Avignonba fáradniok vagy írniok, hanem szabad volt nekik bevárni a két megbízott bíboros megérkezését nápolyi területen vagy (?) ettől 30 mértföldre s még ebben az esetben is 30 napi halasztást élveztek (vel ab ipsis regno vel terris triginta milliaria non distabunt infra triginta dierum terminum.)

A pápai átok hatálya, mint látjuk, függött a helytől, időtől és egy kis törvényszéki formalitástól. Janka azért, még ha bünös is volt, teljes biztonságban érezhette magát Avignonban és a titokba avatottak Nápolyban körülbelül 1346. karácsonyáig.

De, ha Janka és Tayllerand bíboros csakugyan bünösök voltak, mint ezt Lajos magyar király oly főnhangon hirdette, hol volt a bíboros lelkiismerete, hol VI. Kelemené? Jankának persze nem volt ebből a portékából s azért *de rebus quae non sunt, nulla mentio fiat*.

Még az 1348-ik évnél későbbben is találkozunk a pápai levelekben a Janka ellen megindítandó pör nyomaira. Így pl. 1350 április közepén a pápa újra fogadkozik, hogy Jankát bepöröltetendi, de ötödfél éves tépelődés és megfontolás után, még avval sem voltak tisztában ő szentségének jogtudósai és egyéb tanácsadói, hogy tulajdonképpen mi úton-módon kell a dologhoz hozzáfogniok, nyilvános kiáltvánnyal-e, vagy másképpen. (*Utrum sit Joanna de novo super hoc citanda per edictum publicum vel aliter*). Különben még folyvást biztatja a pápa Lajos királyt, hogy küldje meg a név-lajstromát azoknak, kiket be akar pörölni, ő (a pápa) majd elvégzi a többit.² Avignonban, mint látjuk, nagyon leleményesek voltak a halogatásra gigondolt okok megválasztásában. Két évig azért nem

¹ »Dicti rei, *postquam* per nos, vel alios, quibus hoc commiserimus rei et *culpabiles* tanti sceleris fuerint declarati.« A bulla teljes szövegét közli Raynaldus ad annum 1346. No. 44—50. A bulla 1346. febr. 1-jéről van keltezve.

² Theiner I. 781. »XIX. (?) Kal. Maji.«

tehettek semmit Janka ügyében, mert nem keríthették meg a Bertrand de Baux által fölvetett bűnvizsgálati jegyzőkönyvet és a kivégzett bűnösök vallomásait.¹

S így folytatódott a komédia, míg végre Lajos belefáradt s föladvá a Szicília koronájáért oly sokáig táplált reményeit, megelégedett, mint előbb nagyapja és apja a „Salerno fejedelem és a szent-angyalhegyi javadalom urának» üres czímeivel.²

A szentszék magatartása — újra hangsúlyozom — Janka ártatlansága mellett bizonyít. Am, ha Janka vádlóinak vannak hitelt érdemlő bizonyítékai, mutassák föl ezeket. Mutassanak újjal egyetlenegy pápai levélre, melyben Jankát gyanúsítják a gyilkosságban való bűnrészességgel. Eddig a királynő elleni vádak merő »praesumptio«-ra voltak alapítva, a mint annak idején Kelemen pápa meg is írta Erzsébet anyakirálynénak.³

Az, a mivel a pápa Jankát vádolta férje életében, összesen csak annyiból állott, hogy nem szerette férjét, hogy nem őrizte meg a nápolyi udvar decorumát és nem tűrte meg András beavatkozását az országlásba; és később, hogy férje halála alkalmával és után nem viselte magát illedelmesen. De e miatt még nem szabad a királynőre a férjgyilkosság bélyegét reásütünk. Magaviselete csak azt bizonyítja, hogy uralkodásra vágyó, könnyelmű, szívtelen aszszony volt, kire nézve első férje halála teljesen közönyös dolog volt, és hogy talán titokban még örvendett is, hogy Andrástól megszabadult. Ő nem volt a női erények mintaképe, de talán azért még sem volt oly fekete lelkű néember, mint a milyennek eddig festették.

VI.

Ámbár, a mennyire az okiratokból tudjuk, a bűnvádi eljárás Janka ellen soha nem foganatosított, mégis akadunk Villani Máténál⁴ egy tejezetre, mely szerfőlött zagyvált ugyan, a melyből azonban mégis megértjük azt, hogy a krónikás véleménye szerint a szent-szék Jankát nem a férjgyilkosság vádja alól mentette föl, ha-

¹ Theiner I. 756—760. (1348) és Raynaldus ad annum 1349. No. 7.

² Raynaldus ad annum 1352. No. 6.

³ Et quamquam modus, quem dicta Joanna mortis tempore et post mortem dicti Andreae Regis viri sui *scribitur* observasse commendandus procul dubio non existat. . . . 1346. julius 17. Raynaldus, ad annum No. 57.

⁴ Muratorinál *Rev. Ital Script.* X.

nem csak a férje irántáplált szerelem elégtelenségének vádja alól. Az illető fejezet megértésére meg kell említenem, hogy Máté krónikája, folytatását képezi fivére, Villani János krónikájának. Ez utóbbi pedig elbeszéli,¹ hogy Janka 1348. január 20-án Nizzába érkezett három gályával és kíséretében eljött vele egyéb urak közt »Messer Maruccio (igy) Caraccioli di Napoli« is, a királynő egyik kedvence, kinek Jankához való viszonyáról nem éppen épületes dolgokat rebesgetett a hír.² A provence-i főrendek (baroni di Provenza) azonban röviden végeztek velük. Caracciolt valami fél-tuezat czimborájával elfogták, a királynőt pedig a »Castello Arnaldo«-ba zárták, még pedig azért, hogy megakadályozzák őt azon tervének kivitelében, hogy Avignont, mint hírlett, a franczia királynak adja át. Janka azonban nemsokára kiszabadult fogságából. Giovanni Villani ezután nemsokára áldozatul esett az akkor dúló pestisnek. Elbeszélésének fonalát azután fölveszi fivére Máté, ki krónikájában³ főlemli, hogy a magyar király és Janka közt fegyverszünet lett kötve 1351 április 1-én, melynek pontozatainak értelmében azon megállapodás jött létre köztük, hogy a napolyi királynő bűnrészességének vagy ártatlanságának kérdését a pápa és bibornokai fogják majd eldönteni s ha ezek bűnösnek ítélnék el a királynőt András meggyilkoltatásában, úgy Janka meg lesz fosztva birodalmától. Ha pedig ártatlannak találnák őt, úgy Lajos magyar király kötelezi magát neki az összes általa elfoglalt várakat és városokat a napolyi területen visszaadni. Később azután elmeséli a krónikás⁴ egy Janka elleni valamiféle pör lefolyását. Szerinte az

¹ Lib. XII. cap. 115. U. o. XIII.

² Hogy ebből mennyi az ábránd és mennyi a valóság, azt már az előbbi szakaszban beszéltem el.

³ Lib. I. cap. 93.

⁴ »Maruccio« valószínűleg hiba »Henriquetto« helyett. A *Chronicon Suessanum* (67. l.) szerint 1346-iki október havában (a *Chron. Siculum* szerint már u. a. év április havában) Janka »Henrichettum Caraczolum Comitem Camerarium fecit totius regni Siciliae, quod valde omnibus displicuit.« Ugyanazon forrás szerint 1347. május havában »quidam sutor, caput artis« el lett fogva és Caracciolo parancsára a Castel Nuovo hídján fölakasztva »eo quod exhortabat omnes de populo contra Reginam (Johannam) et Henriquettum (Caraczolum).« — Őt érti, úgy látszik, Óváry Lipót, midőn azt meséli, hogy Carracciolo Henrik »életével is lakolt, mert a magyarok által, kik a királynő lakosztályából látták őt kijönni éjnek idején, állítólag Endre parancsára lemé-

»egyház pásztorai« (pastori di la Chiesa) nagy zavarban voltak a miatt, hogy a királyné ügyét miképpen döntsék el. Mindkét pörös fél ügyvédei már régóta tartózkodtak volt a pápai udvarnál anélkül, hogy a királynő bírái képesek voltak volna ügyében ítéletet hozni. Lelkiismeretük nem engedte meg nekik, hogy Jankát ártatlannak nyilvánítsák, de másfelől bűnösnek sem akarták őt declarálni. Elvégre tehát a kérdést úgy oldották meg, hogy ajánlatukra Janka avval védekezett, hogy férje, András iránt, közvetlen halála előtt nem azért nem érzett hű szerelmet, (non perfetto amore matrimoniale) mert romlottak voltak motívumai, hanem azért, mivel akarata nem volt szabad, ő meg volt babonázva és valami ördögös varázslat befolyása alatt állott, a mely machinationnak, mint gyarló nő nem volt sem elég ereje, sem elég eszessége ellentállani. Védő ügyvédei erre több tanút citáltak, kik Janka állításainak valósága mellett bizonyítottak; mire azután a törvényszék ártatlannak nyilvánította Jankát s ez ítéletüket kihirdették mindenfelé, a hol elhítték a királynő mentségét (»e la detta sentenza fece divulgare per la sua innocenzia ovunque la fede giunse della detta scusa.«)² Mint látjuk, tehát e pörben gyilkosságról egy szóval sem volt említés téve.

Ámbár mai napság az ilyenféle törvényszéki eljárás rendkívül furcsának tűnik föl, a középkorban Janka mentsége nagyon természetesnek tűnhetett föl. Nem szabad eltelednünk, hogy XIV. századbeli eseményekkel van dolgunk s hogy éppen ezen időkorban sőt még a következő két században is az ördög — az akkori közvélemény szerint — rendkívüli tevékenységet fejtett ki.³ Tudjuk

szároltatott. *Századok* XXVII. 496. Ezen állítás oda módosítandó, hogy Caracciolo Tarantói Lajos parancsára fogatott el 1349. április 25-én és »tam, quam de Johanna adultero supplicium sumpserat.« *Chron. Vaticanum* 12. l. — Camera közli egyszer hibásan az 1317. év alatt (85. l.) és másodszer helyesen az 1349. év alatt (113. l.) Janka egy titkos mentegető levelét a pápához »die novembris III. indictionis«, melyben a királynő ír »de impatientia mea, quae cum anteriori viro (András), et de displicentia, quae ex captione Henrici Caraculi et filii ad meae transgressionis cumulum pretenduntur.«

¹ Lib. II. cap. 21.

² Ezen fejezet alapján írja azután Gregorovius, hogy »die Günstlinge der Kirche Ludwig (von Tarent) und Johanna (wurden) von aller Schuld frei gesprochen.« *Geschichte der Stadt Rom*. 4. kiadás. VI. 319. Lajos bűnrészesége szóba sem jött.

³ L. pl. Gustav Roskoff *Geschichte des Teufels* (Leipzig 1839) passim

továbbá, hogy még pápákat is gyanúsított a népies hiedelem ördögösséggel és ha a sátán még ő szentségeiket sem hagyta békével, nagyon természetesnek tűnhetett föl az, hogy a ledér királynőn is megkísértette ördögös fondorlatait. Ezen korban divatoztak az istenítéletek, a pördöntő bajvivások, melyeket a törvényszéki procedurában ugyan eltörölt a kijózanodott ész, de melynek egy fattyúhajtása, a párbaj, még mai napság is él a fölvilágosodott Anglia kivételével minden európai országban, még — mirabile dictu! — a különben népeinek józan eszéről híres magyar hazában is.

Villani Máté elbeszélését tehát nem azért nem hisszük el, mert magukban véve valószínűtlen dolgokat tartalmaz és mert nem egyezik meg modern fogalmainkkal, hanem egyszerűen azért nem, mert nem találjuk meg hitelesítését sem más krónikákban, sem pedig hivatalos okiratokban.

De az egyszer elvetett és elszaporodott burjánt bajos ismét kigyomlálni. Villani Máté elbeszélését átvették Tristan Caracciolo,¹ Spodanus,² Summonte,³ Maimburg⁴ és mások, mint pl. Matteo Camera⁵ és Jankának legutóbbi angol életirója és védője, Baddeley,⁶

¹ »Adeo enim apud Romanum sedem insontem (innocentem) se probavit.« *Opusc. Hist.* Ezen író körülbelül másfél századdal később írta meg történelmét, még pedig azért, »quoniam nulli de Reginae gestis Commentarii, unde eligi historiae series posset, extant, ideo quae narravimus, saltuatim, et quasi per saltus gradientes scripsimus.« Ugrádozásaiiban sokszor pórúl jár.

² *Annales Ecclesiastici* (Paris 1641) ad annum 1348. hol ez áll: »die quintodecima Martii, solempni pompa universis obviantibus Cardinalibus, sub umbella ingressa est; et a Clementi Papa benigne accepta atque publico consistorio audita tanta facundia, praesentibus etiam in civitate oratoribus Regis Hungariae, Causam suam peroravit, ut omnibus rite perpensis insens existimata fuerit necis viri suae Andreae.«

³ Gio. Ant. Summonte *Historia di Napoli* (Napoli 1602) lib. 3.

⁴ Louis Maimbourg *Hist. du grand schisme d'Occident.* p. 218. »Et pour la mort de son premier mari, André de Hongrie, que plusieurs luy ont imputée, elle s'en est pleinement justifiée (!) . . . par son éloquente apologie qu'elle fit elle-même en plein Consistoire, devant le Pape Clement VI. et en présence de tous les ambassadeurs des Princes Chrétiens, avec tant de force et de netteté, que ce Saint Pontife déclara, par un act authentique, non seulement qu'elle était innocente de ce crime, mais qu'on ne pouvait pas même soupçonner qu'elle y eût jamais eu aucune part.«

⁵ Id. mű. p. 101.

⁶ St. Clair Baddeley *Joanna I. of Naples* London 1893. Szintén 1348-ba helyezi az eseményt.

ki túltett még a királynőnek egy régibb angol névtelen szószólóján¹ is és ennél még nagyobb részletességgel írta le az avignoni törvényszék előtt lefolyt jelenetet. A történeti hazugság is *crescit eundo*, mint a hó-omlás. Ha pedig az olvasó eltévedne vándorlásában Avignonba, azt ajánlanám neki, hogy látogassa meg a pápák régi palotáját, melyet jelenleg kaszárnyának használnak ugyan, de melynek restaurációjára az avignoni városi tanács kebelében már 1895 őszén mozgalom indult meg. Ott meg fogják neki mutatni, egy az idő fogaitól csunyán megviselt »egykorú« frescot, melyen a pápai törvényszék előtt nagy hatással védi ártatlanságát a szép asszony. E védbeszéd állítólag oly hatással volt a Lajos magyar király küldötte patvaristákra, hogy ezek be sem várva a védbeszéd végét és a törvényszék ítélethozatalát, összeszedték pőradataikat és hosszúra nyúlt arcczal és még hosszabbra nyúlt orral elkullogtak a törvényteremből — *uti figura docet* a fresco háttérében!²

Janka királynő valódi vagy költött bűnpörében nevezetes még az is, hogy ámbár az alperes nyerte meg a pört, ennek költségeit némely író véleménye szerint, nem a vesztes felperes király, hanem a nyertes alperes királynő volt kénytelen viselni. Említettem már azt, hogy a királynő azalatt, hogy Avignonban tartózkodott (1348-ban) e várost külvárosaival és a hasonló nevű grófsághoz tartozó összes földterülettel eladta a pápának 80 ezer aranyforintért.³ Erre nézve jegyzi meg pl. Joudou⁴ valódi francia könnyűvérűséggel, hogy »beszélnek ugyan valami 80 ezer forintnyi árról, (melyet a pápa Jankának fizetett Avignonért) és a Notre Dame des Doms egyik üvegfestményén le is van festve ez az alku; de a pápa még még most is kezében tartja a tele pénzes zacskót: a pénz soha sem lett kifizetve.« A történelmi igazság érdekében azonban meg kell jegyezmem, hogy Camera közöl egy-két hiteles adatot az Anjou regestákból, melyekből fölötte valószínű, hogy a pápa csakugyan kifizette Jankának a vételárat, vagy legalább annak egy részét.⁵

¹ Névtelen, *Life of Joanna, Queen of Sicily* (London 1824).

² Lásd pl. J. P. Joudou *Hist. des Souverains Pontifes qui ont siégé à Avignon* (Avignon 1855); továbbá A. Penjon, *Avignon, la ville et le palais des Papes* (Avignon 1872).

³ L. a hivatalos okirat másolatát Camera-nál id. m. 102. l. 1348. június 19-ikén.

⁴ *Avignon* p. 40.

⁵ Id. mű 102. l.

Azonban akár oda ajándékozta Avignont a pápának, akár eladta azt neki, az egyezkedés a pápa és Janka közt éppen e pillanatban fölötte tanulságos. Ha a pápa a Camera említette 18 ezer aranyforint kivételével¹ *nem* fizette ki a vételárt, úgy a többi 62 ezer forint »csittító pénz« volt, melylyel a királynő a pápát megvesztegette és hallgatásra bírta. Ha pedig VI. Kelemen csakugyan kifizette az *egész* összeget, a mint ezt Janka elismeri, úgy ez a körülmény ékesen szóló bizonyíték a mellett, hogy a pápa vagy meg volt győződve Janka ártatlanságáról vagy pedig legalább a kezeinél levő bizonyítékok nem voltak elegendők arra, hogy Jankát a férjgyilkosságban való bűnrészességben elmarasztaltathassa. Lajos magyar király, mint láttuk folyvást sürgette a pápát, hogy Jankát, mint férjgyilkost fossa meg királyságától és Kelemen biztatta is Lajost, hogy csakugyan szándékában van a királynőtől, ha bűnrészessége hebizonyúlna, országát elvenni.² Nápolyt és Sziciliát, mint a szent-szék hűbérét a pápa minden teketória nélkül vehette volna el Jankától, ha ez csakugyan bűnös volt; Avignont azonban nem, mert ez IV. Károly esászárnak képezte hűbérét, ennek engedelmét azonban Avignon megvételéhez utólag minden nehézség nélkül nyerte el az ügyes Kelemen.³ Ha Janka csakugyan bűnös volt, egy kis pressióval a pápa Avignont, mely után régen sovárgott, könnyen hatalmába kerithette volna, még pedig díjtalanul.

Az sem lehetetlen persze, de sőt fölötte valószínű, hogy a pápa ildomosnak tartotta Janka ártatlanságának vagy bűnrészességének kérdését megoldatlanul hagyni. Ha Janka bűnös voltát sikerült volna bebizonyítani a törvényszék előtt s ennek következményeképen őt trónjától megfosztani, Lajos magyar király még hangosabban, még türelmetlenebbül követelte volna a megürült trónt vagy a maga vagy pedig öcsese István részére. Már pedig eléggé világos

¹ Camera (id. m. 102. l.) az Anjou regesták nyomán azt írja, hogy a 80 ezer aranyat a pápa kincstárosa egy Avignonban megtelepedett florenzi bankárnak azonnal kifizette, de a kivonatot, melyet közöl, csak 18 ezer aranyról szól, mint az Avignon után járó vételárnak maradékáról.

² Lásd pl. a pápa levelét Erzsébet magyar anya királynéhoz »XVI. Kal. Aug. Anno 5« (1346) Theimernél l. 717.

³ A IV. Károly beleegyezéséről szóló okmányt, mely »Gorlitii Kalend. Nov. 1348.« van keltezve, Bzovius közli *Annales*-eiben.

Janka nápolyi rokonainak és a szent-székeknek egész magatartásából hogy ezek el voltak tőkélve az Anjou-ház magyarhoni ágát minden áron és minden úton-módon a nápolyi trón elfoglalásában megakadályozni.¹

De még sok más pontot kell érintenem, s azért térjünk át egy más tárgyra.

KROFF LAJOS.

¹ Fölhasználom ezen alkalmat arra, hogy intsem az olvasót, óvakodjék attól, hogy igaznak fogadja el mindazt, a mit bizonyos írók, mint pl. egy német író a *Deutsche Rundschau* 1896. februári számában írnak az Avignonban a XIV. században uralkodó corruptióról. Az ezen írók követte modus procedendi abban áll, hogy pl. Petrarca munkáiból kiírnak mindent, a mit e koszorús költő írt Avignon ellen s azután föltálatják olvasóiknak minden tekintet nélkül a chronológiára. Így pl. Petrarca *Epistolae sine titulo* című levelei tele vannak az Avignonban uralkodó romlottságról, az ottani mély (erköcsi) moesárról, »limen infame«-ról, a szőlőhegyről, hol csak savanyú szőlő terem, hol Krisztust áruba bocsátják, őt veszik és eladják, szegényen mezítenül őt ismét megkorbácsolják és a Kálvária hegyére vonszolva őt újra fölfeszítik. Ennek bizonyára volt valami történelmi alapja az illető pápa alatt, a kinek életében Petrarca a kérdéses leveleket írta. De ebből korántsem szabad más pápa korára következtetést vonnunk. Ez épp oly fonák okoskodás volna, mintha pl. azt amit a velencei követek, vagy Herberstein írnak a Budán uralkodó folytonos pénzzavarról és fejtelenségről Dobzse László és II. Lajos idejében, pl. Mátyás király udvarára alkalmaznók. A chronologia Petrarca leveleiben valóságos pons asinorum.

Irodalmi Szemle.

Korunk uralkodó eszméi.

Székfoglaló értekezés *Asbóth János* lev. tagtól. Budapest, 1896.

Asbóth János országgyűlési képviselő, a magyar tudományos Akadémia 1895. október 14-iki ülésén a fenti értekezéssel foglalta el levelező tagsági székét, melyet „Bosznia és Hercegovina“, különösen pedig 1892-ben megjelent „Jellemrajzok és tanulmányok korunk történetéhez“ című műveivel, valamint kisebb publicistikai dolgozataival nyert meg. Székfoglaló értekezése 22 lapon akarja korunk uralkodó eszméit bemutatni; merész vállalkozás, a mely természetszerűleg nem eredményezhet egyebet, mint hogy tudományos értekezés helyett egy journalistikai könnyed, de épen azért felületes elmeszuttatást kapunk, a mely a fölvetett kérdések nagy részét csak futólag érinti, mint a fecske szárnya a csendes tó tükrét, — s ennél, úgy látszik, egyéb célja nem is volt; hogy a mélyre hatoljon, s onnan értékes gyöngyöket hozzon fel, azaz, hogy a kérdéseket kifejtse s ez alapon megítélésükre, eldöntésükre biztos tájékoztatót adjon kezünkbe, arra nem törekszik. Ő megelégszik azzal, ha, mint a journalista, megismerttet röviden a dolgok állásával s kimondja saját, kétséget sem szenvedhető véleményét. Hírlapírói munka ez értekezés annyiban is, hogy a hírlapírók jargonján van írva, vegyítve minden lépten-nyomon, vagy kell, vagy nem, idegenszerű: latin, francia stb. kifejezésekkel, hogy annál jobban imponáljon az olvasónak; a 22 lapon van annyi idegen szó, hogy egy lapot bátran betöltene.

Az értekezés báró Eötvös Józsefnek A XIX. század uralkodó eszméiről szóló művéből indul ki; Eötvös e művében a szabadság, egyenlőség és nemzetiség eszméiben látta a XIX. század uralkodó eszméit. Asbóth kimutatja, vagy legalább úgy tesz, mintha kimutatná, hogy ma Eötvös e nézete már nem állhat meg; ha saját korában érvényes volt is, de ma már más eszmék nyomultak előtérbe. Szerinte a nemzetiségi elv csak epizód a század eszmetörténetében, a mi pedig benne állandó, a fajtudat és a fajgyűlölet, az az emberi nem minden stadiumának közös vonása. A szabadság, egyenlőség s

testvériség eszméi tulajdonképpen nem is a XIX., hanem a XVIII. század eszméi, a francia forradalom formulázott jelszavai; s a XIX. század nem tudta azokat megvalósítani, ellenkezőleg, lassankint kiábrándult, elfordult azoktól; a socialismus, a szabadság és egyenlőség közti nagy elvi harez, a testvériség helyett a halálos gyűlölség adja meg századunknak az egyéni kifejezést. A nemzetgazdasági eszmék váltakozása (a merkantilisták, physiokraták, manchesteri iskola, industrialismus jelszavai, elvei) azt mutatja, hogy a gazdasági szabadság, melyért 50 évvel ezelőtt a liberális Európa rajongott, ma meghaladott álláspont. A természettudományi iskola, a mely merész optimismussal azt hitte, hogy a lét- és világrennd minden titkát felderítheti, — szintén a XVIII. század világnézetével ellenkező eredményre jutott. A darwinismus és az evolutio-tana felvilágosítást adhat a szerves élet törvényeiről, de nem az erkölcsi törvényekről, nem az emberi lét nagy problémáiról, arról, a mi a bonczkés, vegyelemzés, mathesis határain túlesik, a melyekre csak a hit adhat megnyugtató választ. A vallásos érzés az újabb állami életben egyre erőteljesebben nyilvánul, minek oka szerző szerint az, hogy száz év óta a philosophok és reformerek az emberiségnek annyi boldogságot ígértek, mely be nem vált, hogy csalódásainak és a század társadalmi bajainak e klimaxában egy nagy kiáltás tör ki belőle, mely hitet kér. De nemcsak ez, hanem főként az, hogy a merészröptű tudomány a vallást már félre akarta szorítani: ennek visszahatása ez a vallásos mozgalom, a vallásos eszmék és érzelmek e felbúzdulása a XIX. század alkonyán.

Az értekezés, mint látszik, végeredményében Brunetiére: A tudomány bukása című nagyhangú felszólalásának második kiadása; megégyezik vele abban, hogy a valláshoz való visszatérést (mikor fordult el tőle az emberiség, nem tudom!) javarészből ő is a tudományos csalódások eredményének tekinti, s hogy ő is magasztalja a pápát a socialis kérdés megoldására irányuló kísérletei miatt. De természetesen Asbóth is abban a hibában, illetőleg rövidlátásban szenved, mint Brunetiére: ellentétbe állítja egymással a vallást és tudományt, holott a kettő igen jól megfér egymással; a tudomány egyes nagyhangú, sokat ígérő szóvivői után ítéli meg a tudományt, illetőleg beszél az újabb vívmányok, fölfedezések okozta csalódásokról, pedig a tudomány nem hibás egyes vérmes, sőt kontár művelőinek nyilatkozataiért; a tudomány napról-napról oly óriási vívmányokkal, fölfedezésekkel lep meg, hogy nincs jogunk, daczára egyes jogosulatlan reménységek nem-teljesültének ez általa okozott csalódásokról beszélni. S hiszi-e a szerző, hogy a tudományokozta csalódás szülte a német centrum domináló helyzetét, a magyar alföld nazarénus mozgalmát, a belga klérikalis párt diadalát, mint a melyeket mind a vallásos szellem ébredése jeléül sorol fel?

Azt mondja szerző, hogy a nemzetiségi eszme ma nem mondható

a XIX. század uralkodó eszméjének; hát a német és olasz egység, a balkán államok függetlensége, s ma is a keleti kérdés nem azt mutatják-e, hogy az egész századon keresztül uralkodott s ma is uralkodik a nemzetiségi eszme Európa politikájában? Ha a fajtudat mindenkor élt az emberiségnél, miért nem hozta már 2—3 száz évvel ezelőtt létre az alakulásokat? A szabadság és egyenlőség eszméiről szintén tagadja, hogy korunk uralkodó eszméi volnának, de másfelől maga mondja, hogy korunk ádáz harczai közt fölemelkedik egy hang az eszmény magasából és e hang az evangélium testvériségét hirdeti. A társadalmi kérdés egyúttal a humanitás, felebaráti szeretet kérdése.

Szerző többször említi a 20. lapon egymással kapcsolatban a physiológiát és biológiát; mit gondol, mi viszonyban áll egymáshoz a két tudomány?

Rácz Lajos.

Magyar költők francziául.

Poésies Magyares . . . recueillies par Melchior de Polignac et précédées d'une notice sur la poésies hongroise. Préface de M. François Copée. — Paris, Paul Ollendorff 1896. Grand in-18, XXXII. és 322 H. Ára 3 $\frac{1}{2}$ frank.

Polignac-at e mű kiadására boldogult Justh Zsigmond honfitársunk ösztönözte, kivel Nizzában találkozott, hol szegény mellbeteg írónk, a „Livre de la Poussta“ eredetijének szerzője, éppen tartózkodott vala rövid idővel halála előtt; nem üdülést keresendő, hanem csak moratoriumot a vén kaszástól. Justh lelkesedéssel beszélt a francia embernek a magyar költészet szépségeiről, saját terveiről s elmesélt neki részleteket készülő félben levő munkájából, „Ganyó Julcsá“-ból. A menyire megértjük a kiadót, ő maga nem ért magyarul hanem Just fordította le számára szóról-szóra e magyar költeményeket, Polignac azután kisimította a nyelvezetet és versekbe foglalta a fordítást, s így jött létre a jelen gyűjtemény.

Kiadó szerint a francia közönség keveset tudott eddig a magyar költészetéről. A mit tudott, azt „Jean de Néthy“ (Némethy Emma) és Coppéának köszönheti, kik mindketten adtak ki egy-egy válogatott gyűjteményt magyar költők verseinek fordításaiból. P. többől azonkívül Madame Desbordes-Valmore közölt részleteket francia fordításban. De úgy látszik, Mons. de Polignac nem kísérte kellő figyelemmel a francia irodalmat, mert, pl. Petőfi „János vitéz“-t (Le Chevalier Jean) még a hetvenes években fordította le A. Dozon, francia konzul és nemrég C. de Harley is közölt egy „Aperçu historique de la Poésie Hongroise“ című cikket mutatványokkal a „Le Muséon“ tavalyi angusztusi számában.

A jelen gyűjteményben Polignac közöl Petőfitől néhány apróbb költeményt azok közül, melyeket Madame Desbordes-Valmore nem fordított le, továbbá mutatványokat Arany, Tompa, Gyulai Pál, Szász

Károly és Szász Gerő verseiből és valami 40 más költőnkéből; azonkívül pedig még népdalainkból stb.

Bevezetést a fordításokhoz François Coppée írt, ki 1885-ben a francia „missio“-val járt hazánkban, s ki még most is, ma-holnap lesz tizenegy éve, a legnagyobb lelkesedéssel ír „a tündéries emlék“-ről (un souvenir féerique), melyet magával hazavitt, Budapestről, „az álmok városáról“ (ville de songe), az óriási magyar rónaságról — „Pousta, comme on dit là bas“ — a magyar cigányról idézve Petőfiből, a lobogó sörénnyel tovaszágúldó ménésről stb. stb.

Polignac maga pedig rövid ismertetést ad a legújabb magyar szépirodalomról és egy „In Memoriam“-ban meleg, rokonszenves hangon emlékezik meg korán elhalt író társunkról, kinek színházában, Szent-Tornynán, bámúlattal és gyönyörrel nézte a jó falusiak Shakespeare és Molière előadásait.

Azonfelül köszönettel emlékezik meg azon támogatásról, melylyel őt egy más hazánkfia, Malonyai Dezső, „a magyar irodalom egyik legnagyobb tagja“ segítette.

Kr. L.

Nietzsche elmélete.

Steiner R. Fr. Nietzsche, ein Kämpfer gegen seine Zeit, Weimar 1895.

Nietzschéről, erről a tragikus véget ért lipcsei philosophusról s az ő különös elméletéről aligha írtak még magyarul. Saját honfitársai ignorálták életében, szidalmazták halála után s alig juttatnak neki egy kis helyet az újabb philosophia történetirodalmában. Megtagadják tőle minden történeti érzéket és ethikai érzületet, s a modern materialistákkal és atheistákkal egy niveaura helyezik. Kritikusai, mint p. o. Stein, Weigand, Türk és Kaatz az ő világnézeteiről s annak „veszélyeiről“ írnak s csakis Steiner ítéli meg őt nyugodtabban. A theologusok pláne úgy bánnak el vele, mint egy moderna Antikrisztussal. De azért Steiner is azt mondja e minden tekintetben eredeti gondolkodóról s felette elegáns és szellemes, helyenként igazán rejtélyes íróról, hogy „ein Kämpfer gegen seine Zeit.“

Steiner műve 3 fejezetben ismerteti Nietzschet és elméletét. Fejezeteinek címe: Nietzsches Charakter, der Übermensch és Nietzsches Entwickelungsgang. Sietek megjegyezni, hogy tanai leginkább e három műben vannak letéve: „Zur Genealogie der Moral“ 1887; „Jenseits von Gut und Böse“ 1887. s „Also sprach Zarathustra“ 1884—1891. Műveiből 1895 óta Kögel rendezett egy összkiadást sajtó alá Lipcsében, a melyből eddigelé 10 kötet jelent meg.

Életrajzi adatait a következőkben ismertetjük: Szül. 1844-ben a szászországi Röckenben Lützen mellett, szláv eredetű prot. papi családból. 24 éves korában bászeli tanár lett s mint ilyen 1879-ig működött. A salonokban elegáns világfinak, kellemes csevegőnek s a nők barát-

jának ismerték, ki rendkívül szerette az ízlést a ruházatban s a társalgásban egyaránt. 1879-ben szabadságolták s felváltva Nizzában, Lipcsében és Turinban tartózkodott. Bâselban Burkhardt Jakab volt reá nagyobb befolyással, de nagyrabecsülte Schopenhauert és Wagnerert is. Az uralkodó világnézettel s a fenálló közfelfogással a 70. és 80-as évek irataiban szállott szembe. Különösen a közérvényes morális értékfogalmak megváltoztatását tűzte ki feladatául. Nagyszámú művei cynikus tartalmuk és szertelenségük mellett is a világirodalom legelőkelőbb termékeihez tartoznak. Képekbe és hasonlatokba, olykor rejtélyes kifejezésekbe öltözteti legeredetibb és legmerészebb gondolatait. Inkább aphoristikus feuilletonista író, mint rendszeres tudós és gondolkodó. Új és paradox, de mindenkor szellemes gondolatai, a melyek azonban a szigorúan tudományos — philos. jelleget s a rendszeres összefüggést nagyon is nélkülözik, a középkori Rajmundus Lullus találékonyágaira s az újabbkori Giordano Bruno merész képzelődéseire emlékeztetnek. E nemben páratlanul áll az újabb philosophiai irodalomban. Mondja is egy helyütt „Götzendämmerung, oder wie man mit dem Hammer philosophiert“ cz. művében: „Bennünket soha sem fognak megérteni, onnan a mi tekintélyünk.“

Újabb időben állandóan Lipcsében lakott. 1889 óta lelke elborúlt s 1894 évi tragikumával véget ért. Jól mondja róla egyik kritikusa, „hogy teste saját gondolatain ment tönkre.“ Érezte, hogy áthidalhatatlan az űr, műveiben rajzolt emberfölötti ideálja és annak véges földi megvalósulása között. Ép azért tragédiája somatikus és psychikus természetű egyaránt. Nietzsche egyéniségében épen azok az életösztönök voltak az uralkodók, a melyek, mint az összes ideálok forrásai, az ember hatalmáról s parancsoló úri lényegéről tanúskodnak. Mert hát szerinte az ember lett és nem teremtetett. Feladata és célja: legyen, fejlődjék, haladjon tovább! Ép azért új erkölestanának állandó fölvegy hangzik: Tégy a mit akarsz, csak akarni tudj! Új elmélete szerint az emberiség célja és feladata: létrehozni az emberfölötti embert („Hervorbringung des Übermenschen.“) Teljes rajzát ez emberfölötti lénynek „Zarathustra“ cz. művében adja. S miután az ember úgyis lett, legyen, haladjon és emelkedjék feljebb, mint most van. Bővíteni, szaporítani, gyarapítani kell az emberi organismus összes élettevékenységeit, s azokat a legnagyobb mértékben intenzívekké tenni. Nem kell tehát elhallgattatni az indulatokat, megfékezni a szenvedélyeket, mivel az emberi testben s annak ideálokat alkotó életösztöneiben („Instincte“) sokkal több értelem és ész van, mint a mai ember legjobb bölcsességében..

Új ideál lévén az emberiség elé állítva, „új erkölcsi táblára“ is van szükség. Az erkölestan régi táblái össze vannak törve. Csak az lévén a helyes életmód, a mi az emberi organismus tehetségeinek s az egyéni életérdekeknek a legnagyobb tevékenységet megszerzi,

jó csak az lehet, a mi parancsoló, hódító, kitartó, szánalom és irgalom nélküli. „Leben“ — úgymond Nietzsche — „ist wesentlich Aneignung, Verletzung, Überwältigung des Fremden und Schwächeren, Unterdrückung, Härte, Aufzwingung eigener Formen, Einverleibung und mindestens, mildestens Ausbeutung“ és „Leiden sehn thut wohl, Leiden-machen noch wohler.“ Az előretörésben tehát az új morálphilosophia szerint a gyengét, a habozót, az alázatost s a lemondót nem kell kímélni. A mi nem alkalmas az emberfölötti ideálnak létrehozására, az pusztúljon el irgalom nélkül. Azt lehetne haladásnak nevezni, mondja más helyütt, ha az egész emberiség, mint egy tömeg, feláldozható volna egy új, erősebb emberi faj kifejlesztésére.

Nietzsche elmélete szerint tehát a keresztyénség s a humanismus „elavult moráljai“, mint „szolgaiak“ elvetendők, a melyekkel szemben új morálja „úri morál.“ Minden képzelhető erkölcsi, értelmi és fizikai tulajdonokkal felruházott „Übermensch“-je maga határozza meg gondolkodása és cselekvése irányát, tekintet nélkül „az ész állítólagos örök törvényeire, vagy az isten akaratára.“ Az igazi philosophusok mind „parancsolók és törvényhozók“, mivel „ismeretük alkotás, alkotásuk törvényhozás, az igazsághoz való akaratuk hatalomhoz való akarat.“ Ilyen és ezekhez hasonló új tanokat hirdet „Jenseits von Gut und Böse“ cz. művében.

Mint látjuk, Nietzsche szerint „az emberek természetes distantiája és differentiája nélkül nincs haladás, nincs fejlődés az emberfölöttinek ideálja felé.“ Nem az átlagos emberiség, hanem az aristokratikus különbségeken alapuló emberfölötti emberiség fizikai, ethikai és értelmi tekintetben véve, végcélja az emberiség társadalmi fejlődésének. Az emberiség egyenlő jogairól és kötelességeiről tehát beszélni esztelenség. Morálphilosophiájának jellemző sajátása éppen abban áll, hogy „a kevesek érzelmi nagyságának, szépségének, előkelőségének, gondolkodó erejének, szívbeli tisztaságának s akarat-energiájának végnélküli fokozásában látja a személyiség lényegét, a melynek centrális értéke nem is „az operari, hanem az esse.“ Hogy ez ethikai personalismusként egoistikus és eudaimonistikus íze van, az nem szorúl magyarázatra, „Nicht die vielen, oder die Alle, sondern die wenigen Höchsten bilden den definitiven Zweck und Sinn des Lebens überhaupt“ mondja „Genealogie der Moral“ cz. művében, mely alapon vitatja a „hozzá hasonlóinak, a souverän előkelőknek“ feltétlen akarat-szabadságát, féktelen hatalomvágyát.“

Mintán Nietzsche a maga képzeletében a mai gyenge és erőtelen kultur-emberrel szemben egy újabb, hatalmasabb emberfaj régiójába emelkedett s az emberfölötti embert tűzte ki végcélul, typosokat keresett a maga sajátosságos elméletének beigazolására. Ilyen typosok „a szöke s még inkább fekete bestiák“ s általában „az ős embernek instinc-

tiv kegyetlenkedései“, a melyekről a legnagyobb rokonszenvvel ír. Ilyen „trópikus“ felsőbb lény s emberfölötti ember a „Götzendämmerung“ szerint Borgia Cäsár, ki Nietzsche szerint „ein unheimlich-glanzvolles classisches Ideal.“ Igy ír e lipcei próféta ez incarnált gonoszról, míg egy Dante, Luther, Zwingli vagy Kálvin „pöbelhafte Verderber der Menschheit.“ S ilyen képzelt aristokrata főtípus Nietzsche szerint Napoleon, „diese Synthesis von Unmensch und Übermensch“ (Genealogie der Moral, 36. l.). Ezek az ő morális ideáljai, a melyeknek ideje ugyan még el nem következett, de „müssen einst kommen.“ E példákblól is láthatjuk, hogy Nietzsche a genie kultuszát, a nagyzással határos genialitás aristokratiáját s a legféktelenebb individualismus végleiteit tanítja, a mint hogy gyakrabban magát is »a hatalomhoz való akarat megtestesülésének« mondogta.

Nietzsche sajátos világnézetéről s különös elméletéről kritikát írni, valóban nem nehéz dolog. Gyakorlatilag véve egész rendszere tarthatatlan és keresztül nem vihető utópia. Új bálványja, az »Übermensch« oly agyrém, melynek megvalósulását még csak képzelni sem tudjuk. Mert feltéve, hogy nem akarna autokratikus vagy monarchikus értelemben egyeduralkodó lenni, hanem csak aristokrata módra az összes geniek uralmát önönmagának vindikálni, úgy már ez is utópistikus valami, mert hiszen — mint egyik kritikusa találóan megjegyzi — „a geniet fegyelmelni nem lehet.“ Önönmagát azonban nem sokszorosíthatja, mert hiszen több művében is kijelentette, hogy a philosophusnak állása s a házasság kizárja e ymást, s így legfejebb követőiben és bámulóiban él. Ha tehát az ő ideáljához kegyetlen harezok után el is érkeznék az emberiség, ki fogna annak a legnagyobb emberfölötti úrnak szolgálni? S „szőke és fekete bestiái“ sem egyebek költői phantastikus álomnál.

Világnézete, s közelebről sajátos erkölcsi felfogása épen nem új és eredeti. Nem egyéb ez elmélet, mint Darwin tanainak kiterjesztése nemcsak a physiológiai, hanem az erkölcsi és társadalmi térre is. Az embernek egy közös törzsből való fokozatos leszármaztatása és kiválasztása, nemkülönb a létért való küzdelem theoriája alapján tűzte ki Nietzsche végcéljául az emberfölötti embert. Az alap tehát, a melyre épített, Darwin elmélete, a mihez aztán még Schopenhauernek „az élethez való akarata“ lépett, mely nála ethikai és metaphysikai értelemben egyaránt „hatalomhoz való akarattá“ lett. De azért Nietzschenél Darwin közvetlen befolyásáról nem, hanem csak az alap gondolat fölvételéről s elméletéhez való alkalmazásáról lehet szó. Darwin és Schopenhauer mellett különben még Epicur hedonismusa és Rousseau cynismusa is nagy befolyással volt Nietzsche elméletére.

A midőn így e philosophusok segítségével „az emberfölötti lény“

titáni és herculesi eszméjében egy határozatlan s minden tapasztalat ellen szóló erkölcsi ideált tűzött a mostani értelen emberiség elé, vakmerő és nagy veszélyeket keltő gondolatot mondott ki. Az ösztön, a szenvedély, a féktelen bír- és hatalomvágy s a test apotheosisa ez új ideál. Így szólva a cselekvőkhöz: semmi sem igaz, minden szabad, és tégy a mit akarsz, csak akarni tudj! — e szabályokkal nyilvánosan ki van hirdetve és szentesítve az anarchia. Vagy azt mondva az „erőseknek”: ne kíméld felebarátodat! a mi nem alkalmas az „Übermensch“ létrehozására, az pusztúljon el irgalom nélkül — a legnagyobb támadás a társadalmi élet legszentebb érzelmei ellen. S a morálok felosztása is úri és szolgálai morálra („Herren- és Heerdenthiermoral“), mely az ő „legnagyobb és legszebb eszméjének”: az emberfölötti lénynek alapul szolgál, egészen új és vakmerő valami. Nincs nagyobb rabszolga, mint a ki indulataira és szenvedélyeire hallgat, s nincs szabadabb ember, mint a ki azokat fékezi s ha kell, legyőzi. Erre tanít a keresztyén s minden józan filozófiai morál; a szenvedélyek rabságot hozó követésére buzdít az új lipcsei morál.

Alig hisszük, hogy ez az új lipcsei bölcsesség összetörné a keresztyénség örök érvényű „erkölcsi tábláját“ s anarchista táblákkal helyettesíthetné. Nietzsche épen mai ideges korszakunknak egyik tudós specialitása, a milyenekben Németország egy Strauss, Feuerbach, Büchner és de Lagarde után épen nem szűkölködik.

Eperjes.

Dr. Szlávik Mátyás.

Különfélék.

— A millenium emlékéért hazafias lelkesedéssel ünnepelték máj. 9-én a kolozsvári összes tanintézetek. A tanítónő-képezdőben dr. Lázár Gyula, az áll. felsőbb leányiskolában dr. Versényi György, a kereskedelmi iskolában dr. Ferenczi Zoltán, a kath. főgymnasiumban Kozár Ferencz, az ev. ref. collegiumban a collegium udvarán dr. Török István, az unit. főgymnasiumban dr. Kovács János tartottak kegyeletes emlékbeszédeket. Máj. 12-én Kolozsvármegye a vármegye-házán tartott ünnepélyt, melyen gr. Esterházy Kálmán orsz. képviselő, volt főispán és gr. Lázár István alispán tartottak emlékbeszédeket. Máj. 14-én és 17-én az egyetemi ifjúság tart emlékünnepet a Redoute-nagytermében, az elsőt az ezeréves múlt, a másodikat Erdély három történeti nagy alakja Martinuzzi a jeles államférfi, Bethlen Gábor fejedelem és br. Kemény Zsigmond az író emlékezetének szentelve. Ugyancsak május 17-én Kolozsvár ünnepén dr. Márki Sándor méltatja a város történetét, d. u. pedig az Erd. Irodalmi Társaság tartja milleniumi díszülését gr. Kun Géza elnök, Ferenczi Zoltán titkár és Kovács Gyula emlékbeszédei és óda szavalatával. Máj. 31-én lesz az egyetem nagy milleniumi ünnepélye, melyen a vallás- és közoktatási ministeriumot Leövey Sándor min. tanácsos fogja képviselni.

— **A kolozsvári egyetem díszjelvényei.** Ő Felsége a millennium emlékére abban a szép kitüntetésben részesítette a legmagasabb nevét viselő kolozsvári egyetemet, hogy a többi egyetemek példájára díszjelvényekkel látta el. A jelvények a következők: díszes aranylánczok a rector és a négy kar dékánjai részére, ezüst botok a rectori és kari pedellusok és díszruhák a pedellusok részére. A lánczokat és botokat az egyetemi tanács javaslata s a vallás- és közoktatási ministerium művészeti osztálya tervezete alapján Wiesinger budapesti jeles műtővs készítette igen sikerülten. A lánczok renaissance stílusban, zománc ékítéssel, középen Ő Felsége domborképét feltüntető aranyérmes tartanak, hátlapján az adományozást jelző véséssel. A botok tetején a magyar korona díszlik ezüsből, gombja magyar stílusú díszítéseket tüntet fel, nyele palizander fából való, berakott ezüst díszítményekkel. A díszjelvényeket először a kiállítás megnyitásánál használták a rector és dékánok május 2-án s a 7-iki audientián, midőn Ő Felségének megköszönték. Jelenleg a millenniumi kiállításon vannak kiteve s a máj. 31-iki egyetemi millenniumi ünnepre Leövey Sándor min. tanácsos személyesen fogja lehozni és a culturminister megbízásából átadni az egyetemnek.

— **A kolozsvári egyetemi tanács a királynál.** A kolozsvári egyetem szűkebb tanácsa (a rector és négy dékán) máj. 7-én audientián volt a királynál Budavárában, hogy megköszönje Ő Felségének a millennium alkalmából adományozott egyetemi díszjelvényeket, melyeket először a kiállítás megnyitásán használtak a rector és a dékánok. Ő Felsége kitüntető szívéllyességgel fogadta az öttagú küldöttséget s Martin Lajos rector köszönő szavaira azt válaszolta, hogy öröme szolgál, hogy a nevét viselő kolozsvári egyetemet a díszjelvényekkel kitüntethette, mert meg van győződve arról, hogy a kolozsvári egyetem, mint eddig is mindenben megfelelt feladatának, úgy ezután is jól fog menni ott minden. Aztán megjegyezvén, hogy már ismeri a tanács tagjait a múlt őszi kolozsvári látogatás alkalmából, mindenik tagjához több kérdést intézett. A rectoról az egyetemi hallgatók létszámáról, dr. Lindner Gusztávtól a jogi kar felől, dr. Udránszky Lászlótól nagy érdeklődéssel a kórházakról, dr. Szádeczky Lajostól a bölesészeti kar felől s hogy mióta tanár Kolozsvárt, dr. Kanitz Ágosttól szintén tanári működése ideje felől és a matematikai és természet-tud. kar dolgairól kérdezősködött. A királyi váróteremben, a hol még sokan vártak a kihallgatásra, feltűnést keltett, hogy, míg az egyetemi küldöttséget megelőzőt világi, egyházi és katonai főméltóságok (köztük a Budapestben időző összes ministerek) kihallgatása aránylag többnyire igen rövid ideig tartott és gyorsan haladt előre, addig a kolozsvári egyetemi tanácsossal mintegy negyedóráiig foglalkozott Ő Felsége.

— **A kolozsvári egyetem története** nemsokára három alakban is meg fog jelenni. A millennium alkalmából dr. Márki Sándor írta meg az egyiket, mely egyetemünknek általános történetére fektet súlyt s mely az erdélyi egyetem régi eszméjével is foglalkozik. Ehez a munkához a statisztikai részt Pisztóry Mór szerkeszti. A másik a vallás- és közoktatásügyi ministerium által kiadandó könyvben jelenik meg, mely a 24 éves egyetem történetét, különös tekintettel a

fakultások történetére, fogja tárgyalni. Az egyetemnek részletes és rendszeres monografiája azonban fennállásának 25 éves jubileumára fog elkészülni.

— **Háromszék vármegye monografiája** jelenik meg az ősszel a millennium alkalmából. A történelmi részt, mintegy hat ny. íven Csifó Salamon árkosi unit. lelkész írta meg s a szerk. bizottság megbízásából Kolozsvárra utazván, bemutatta megbírálás végett Szádeczky Lajosnak. Az ügyesen megírt történelem érdekesen vizsgálja Háromszék vármegye alakulását, fejlődését, a köztörténelemben szereplését, a székely intézményeket, az egyes városok keletkezését, fejlődését. Kivánatos volna, hogy egy történelmi térkép tüntesse fel a régi Sepsí, Kézdi és Orbai és a hozzájuk csatolt Miklósvárszék régi külön álló területét s hogy e dióhéjba szorított, ny. források adataiból megírt rövid történelmet később a vármegye részletes történelme kövesse a levéltári anyag felhasználásával.

— **A M. Történelmi Életrajzok** 1895 decz. füzete nem rég jelent meg s gróf Zrinyi Miklós a költő és hadvezér élettörténetét (1620—1664.) tartalmazza dr Széchy Károly tollából. Sok új és érdekes adat van benne, melyek megszerzése a zágári egyetemi könyvtárból késettette a füzet megjelenését. A füzet a nagybecsű életrajz 3 fejezetét tartalmazza, melyek Zrinyit, mint »fiatal gazdát és fiatal leventét«, »a szerelmes dalnokot« és »a tábornost« jellemzik. Három önálló és számos szöveggép illusztrálja a füzetet.

— **A »Régi Magyar Költők Tára«** VI-ik kötete jelent meg a M. T. Akadémia kiadásában, Szilády Áron előszavával és jegyzeteivel. A XVI. század közepének költői foglalják el ezt a kötetet 1554—1559-ig s mintegy 25 énekszerző művei. Az ismert nevek ezek: Szegedi Kis István, Sziráki Balázs, Ambrús Kristóf, Máday Mihály, Sarlóközi Névtelen, Ráskai Gáspár, Gyulai István, Heltai Gáspár, Töke Ferenc, Szegedi András, Paniti János, Szepetneki János, Szegedi Gergely, Pap Benedek, Barát István, Nagyfalvi György, Vilmányi Libécz Mihály, Békési Balázs és egy esomó névtelen. A mily különféle társadalmi állásúak e költők, ép oly különfélék költeményeik is. Van köztük deáktól hadvezérig, verseik között is a zsoltártól a himnusig, a gúnyverstől a történelmi énekig. Irodalomtörténetünk nagy nyeresége e kötet.

— **Utazási ösztöndíj.** A vallás- és közoktatásügyi miniszter dr. Gergely Sámuel kolozsvári tud. egyetemi magántanár részére, a f. év nyarán a francia külügyministerium levéltárában Párisban teendő magyar történelmi kutatásai és tanulmányai elősegítése céljából ötszáz forintnyi utazási ösztöndíjat engedélyezett. Gergely Sámuel Thököly és a bujdosók XIV. Lajos királyal való összeköttetései történetét kívánja tanulmányozni és megírni.

Folyóiratok.

Budapesti Szemle márcziusi füzetében *Kónyi Manó* a Lónyai Menyhért 1847—48-iki naplójának közlését kezdi meg; *Wolf György* folytatja első keresztény térítőinkről szóló tanulmányát; *R. J. France* Anatólenak a rózsafa butor beszélyét és *Margalits* Ede Mazsuranics Ivánnak Csengics Izmail aga

halála költői elbeszélését fordítják; *Gyulai* Pál br. Kemény Zsigmond emlékezetét újítja fel; *b. m.* a »Political Science« amerikai folyóirat után Kossuth amerikai szereplését írja le. Az áprilisi füzetben *Heinrich* Gusztáv a bolygó hollandi mondájának eredetét vizsgálja; *Kónyi* Manó befejezi Lónyai Menyhért 1847—48-iki naplóját; *Volf* György folytatja tanulmányát; *R. J.* szintén befejezi France Anatolenak a rózsafa butor beszélyének fordítását; *Thim* József közegészségügyi viszonyainkról értekezik.

Akadémiai Értesítő márcziusi füzetét *Thanhoffer* Lajosnak Hyrtl felett tartott emlékbeszéde nyitja meg; *Hampel* Józsefnek a magyar honfoglalás hazai emlékei és *Szinnyei* Józsefnek »Egy állítólagos összetétel« akadémiái felolvasásai kivonatban közöltetnek; *Szily* Kálmán jelentése következik a Lázár-codextről; *Fodor* József »A Duna vizének chemiai és bakterologiai sajátságai«-ról értekezik. Az áprilisi füzetben *Rákosi* Jenő az 1895. Telekypályázatról, *Heinrich* Gusztáv az 1895. Karácsonyi pályázatról és *Némethy* Géza az 1895. Farkas-Raskó pályázatról teszik meg jelentéseiket; *Pasteiner* Gyula a XVIII. századbeli fallésményekről Magyarországon; *Munkácsi* Bernát »Az ugor népnevezet eredeté«-ről; *Asbóth* Oszkár »Egy glagolita ősnymtatvány«-ról és *Komáromy* András »Ugoesa vármegye keletkezésé«-ről értekeznek.

Magyar Nyelvőr márcziusi füzetében *Schuchardt* Hugó polemizál Tóth Bélával a keresztnevek fordításáról; *Kicska* Emil folytatja az »Alany és állítmány« értekezését; *Asbóth* Oszkár a magyar nyelvben levő szláv igékről ír; *Melich* János a »Vatalé« szó eredetét kutatja; *Nagyszigethi* Kálmán a gyám, jog, ügyvéd szóról értekezik. Az áprilisi füzetben *Tóth* Béla felel *Schuchardt* Hugónak a keresztnevek fordításáról szóló cikkére; *Balassa* József befejezi értekezését, »Hogy hangzott nyelvünk az Árpádok korában?« *Kicska* Emil folytatja az alany és állítmány meghatározását.

Történelmi Tár 2. füzetében *I. R. Thököly* István levelező könyvét (1657—1666) közli; dr. *Merényi* Lajos Pest város helytörténetéhez közöl adatot; *Veress* Endre a magyar aranyok értékét a lengyel piacokon a XVI. sz.-ban világítja meg egy érdekes adattal.

Archaeologiai Értesítő 2. számában *Kövér* Béla a keleti szönyegek eredetéről értekezik; *Sándorfi* Nándor a szomolányi (Pozsony m.) ásatásokat; Dr. *Ziehn* Gyula a n. múzeumban levő Herkules szobrocskát írják le; *Kárász* Leo népvándorláskorabeli aranykincset ismertet; *Pór* Antal és *Gereczce* Péter Szent Simeon zárai ezüstkoporsójának keletkezéséről vitáznak.

Irodalomtörténeti Közlemények 1. füzetében *Horváth* Cyrill huszita emlékeinkről értekezik; ifj. *Mitrovics* Gyula Aeneas Sylvius »De duobus amantibus«-ának magyar átdolgozót ismerteti; *Bayer* József Moliere »Képzelt beteg«-ének első fordításáról értekezik.

Századok márcziusi füzetének elején gróf *Teleki* Géza elnöki megnyitója és *Szilágyi* Sándor titkári jelentése van, melyeket a M. Történelmi Társulat 1896. febr. 13. közgyűlésén tartottak; *Thallóczy* Lajos egy érdekes adalékot közöl az ó-hit történetéhez Magyarországon; *Békefi* Remig közli

»Árpád-kori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése« értekezését melyet a M. T. Társulatban olvasott fel; *Kropf* Lajos Fullár Erasmusról közöl egy rövid közleményt, ki Angliába megvitte a Hunyadi János belgrádi győzelme hírét. — Az áprilisi füzetben *Wertheimer* Ede kiadatlan források alapján kezdi meg »Az 1807-ik évi magyar országgyűlés« történetét; *Békefi* Remig befejezi a veszprémi egyetemről szóló értekezését és azon eredményre jut, elmentében a mostani nézetekkel, hogy Veszprémben nem egyetem (studium generale), hanem székesegyházi iskola volt; *Matunák* Mihály 1545-t állapítja meg Érsekújvár alapítási évét.

Turul 1. füzetében *Nagy* Imre első közleményét adja a »Kisfaludycsalád leszármazása«-nak; *Csoma* József »Zsigmond király czímerlevelei«-ről értekezik; *Petrovay* György »Az Hosvay-család történeté«-t kezdi meg; *Makay* Dezső »A Csunád-nemzetség Waffa és Bogvoszló vonalát«-nak genealogiáját adja.

Magyar Könyvszemle 1. füzetében *Kropf* Lajos a Britisch Museum-ban levő Corvin-codex«-ről értekezik; Dr. *Karácsonyi* János egy 1454. írt és Imre gyulai plébános rendeletére készült codexet ismertet; Dr. *Morvay* Győző két nagybányai régi könyvtárt ír le; *Ferencci* Zoltán a »Salamon és Markalf« cz. népkönyv kiadásait sorolja fel; Dr. *Rupp* Kornél Kajoni János (1622—1687.) életéhez szolgáltat adalékokat. A mellékleten id. *Szinnyei* József összeállítja a jelenkori magyar hírlapirodalmat.

Ethnographia 1. füzetében *Munkácsi* Bernát dr. néprajzi eredményeinkről és törekvéseinkről ír; *Sebestyén* Gyula a Damasek istenről értekezik; *Jankó* János dr. a bács-bodrognemzei sokácok néprajzához közöl adatokat; *Istvánffy* Gyula a borsodi matyó nép életéből közöl egyes jellemző vonásokat.

Egyetemes Philologiai Közlöny áprilisi füzetében *Nagy* Zsigmond Terentiusról és a római vígjátékról értekezik; Dr. *Pap* Károly Ráday Gedeon életéhez szolgáltat két adatot; ifj. *Reményi* Ede a Milton eposzaiban levő hasonlatokat teszi tanulmánya tárgyává; *Incze* József »Még egyszer a Csengeri latin nyelvtana« cz. alatt polemizál Weber Istvánnal.

Protestáns Szemle 3. füzetében dr. *Nagy* Zsigmond a római katekombákról értekezik; Dr. *Erdős* József Péter apostolt és *Paulik* János a halhatatlansági eszme történetét folytatják. A 4. számban mindeniket folytatják.

Keresztény Magvető 2. füzetét gróf *Kuun* Géza nyitja meg milleniumi gondolatoakkal; *Jakab* Elek két oklevelet közöl, melyek az unitarismus hanyatlását bizonyítják János Zsigmond és Dávid Ferencz halála után; *Kanyaró* Ferencz egy XVII. századbeli király-hymnust mutat be. A hymnust *Thordai* János kolozsvári unitárius pap Bethlen Gáborra írta.

Protestáns Közlöny 15. számában *Szász* Gerő röviden közli a P. K. történetét.